

IIJOEN VESISTÖVISION ESISELVITYS

Kannen kuvat:

Elävä joki -valokuvakilpailun kuvia Iijoen alueelta vuodelta 2008: Syysaamu, Jyrki Kalliokoski;
Iltaongella, Auli Ervasti; Irninkoski, kuvaaja tuntematon (toim. Anita Polojärvi)

Taitto:

Anne Vimpari

Julkaisu B:82

ISBN 978-952-5731-43-9

ISSN 1236-8393

Sisältö

Alkusanat	4
1 Johdanto	5
2 Esiselvityksen tavoitteet ja osatehtävät	8
3 Tulokset	10
3.1 Iijokea koskevat suunnitelmat ja niiden merkitys vesistövisiolle	10
3.2 Sidosryhmien tavoitteet Iijoella	18
3.2.1 Tavoitteiden kartoittaminen	18
3.2.2 Näkemys Iijoen nykytilasta	19
3.2.3 Iijoen kehittämisen tavoitteet	20
3.2.4 Keinot tavoitetilan saavuttamiseksi	21
3.2.5 Visiohankkeen tarve ja tavoitteet	22
3.2.6 Visiohankkeeseen osallistumisen reunaehdot	23
3.3 Yleisötilaisuuksien viestit	24
3.4 Visiohankkeen tarve ja reunaehdot	27
4 Ehdotus visiohankkeeksi	30
4.1 Hankkeen luonne ja päätavoitteet	30
4.2 Asiasisältö	31
4.3 Visioprosessi	32

Alkusanat

Iijoki on osittain rakennettu suurjoki ja laajin vesistöalue Pohjois-Pohjanmaalla. Iijoella on jo nykytilassaan useita käyttömerkityksiä ja arvoja, mutta nähdään että Iijoessa olisi potentiaalia nykyistä enempiä ja että määrätietoisesti kehitettynä joki voisi tukea alueen kehitystä nykyistä paremmin. Kuitenkin käytännössä laajan osittain rakennetun vesistön merkittävät kehitysaskeleet ovat vaikeita ilman yhteistä näkemystä kehityssuunnista. Tämän takia on esitetty ajatus uudenaikaisesta toimintamallista, jossa haettaisiin yhteinen visio vesistön tulevaisuudesta ja osapuolten sitoutuminen siihen. Iijoella, jossa joken kohdistuvat käyttöoikeudet jakautuvat monelle taholle ja jossa joen käytöstä on kiistelty pitkään, tällaisen yhteisen näkemyksen tarve on suuri.

Maa- ja metsätalousministeriön johdolla 26.8.2014 pidetyssä neuvottelussa esitettiin, että Pohjois-Pohjanmaan liitto voisi lähteä koordinoimaan pilottihanketta Iijoen vesistövisiosta. Tuon jälkeen kävivät asiaan liittyvät viranomaistahot ja tutkimuslaitokset neuvotteluja ja järjestettiin laaja Iijoen intressitahojen kokous. Hankevalmistelun yhteydenpidossa ilmeni, että nykytilanteen epätyytyväisyys ymmärrettiin laajasti. Samalla kuitenkin tuli esille osapuolten välistä epäluottamusta eikä voitu olla varmoja missä määrin yhteinen visiovalmistelu voisi olla mahdollinen ja miten se olisi parasta tehdä. Tämän takia päädyttiin siihen, että aluksi on syytä laatia esiselvitys yhteisen vision edellytyksistä ja vasta sen jälkeen edetä varsinaiseen visiohankkeeseen todettujen mahdollisuuksien rajoissa. Rahoitushaun aikataulun takia visiohankkeesta kuitenkin jouduttiin jättämään alustavaan hankesuunnitelmaan perustuva rahoitushakemus jo helmikuussa 2015 ennen tämän esiselvityksen laadintaa.

Esiselvityksen tarve korostui entisestään työn laadinnan aikana. Pudasjärvellä Pohjolan Voiman Kollaja-hankkeeseen liittyvä ristiriita nousi esille, kun kaupunki otti kantaa

hankkeeseen. Jokivarren kunnista Pudasjärvi ja Oulu ovat halunneet nähdä esiselvityksen tulokset ennen sitoutumista mahdolliseen visiohankkeeseen. Tämä esiselvitys ei ota mitenkään kantaa Kollaja-hankkeeseen, ainoastaan Kollaja-hankkeen käsittelyyn vision laadinnassa.

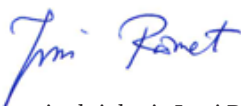
Iijoen käytön erilaisista näkemyksistä huolimatta vaelluskalakantojen elvyttämistarpeesta vallitsee yksimielisyys. Tämän takia tavoite on voitu sisällyttää visiohankkeeseen jo alusta lähtien. Näin varmistetaan Pohjois-Pohjanmaan ELY-keskuksen alulle paneman kalateiden suunnittelu- ja toteutustyön jatkuvuus.

Tämä esiselvitys on laadittu Pohjois-Pohjanmaan liiton ja Oulun yliopiston Thule-instituutin yhteishankkeena. Hankkeeseen on saatu Pohjois-Pohjanmaan liiton maakunnan kehittämisrahasta myöntämä rahoitustuki. Valmistelua on tuettu Pohjois-Pohjanmaan ELY-keskuksen virkатыöllä. Suomen ympäristökeskus on antanut asiantuntijatukea työn laadinnassa. Hankkeen vastuullisena johtajana on toiminut Pohjois-Pohjanmaan liitossa suunnittelujohtaja Jussi Rämetsä ja Oulun yliopistossa dosentti Timo P. Karjalainen; ELY-keskuksen virkатыötä on koordinoanut johtava vesitalousasiantuntija Arto Lehto. Valmistelutyöstä ovat vastanneet Pohjois-Pohjanmaan liiton osalta ympäristöpäällikkö Ismo Karhu ja Oulun yliopiston osalta Timo P. Karjalainen ja tutkija Kalle Reinikainen. ELY-keskuksessa Iijoen kalatiehankkeita valmistellut projektipäällikkö Arto Hirvonen on tukenut visiohankkeen sekä esiselvityksen valmistelutyötä.

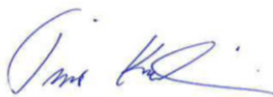
Tästä esiselvityksestä vastanneet Pohjois-Pohjanmaan liitto ja Oulun yliopiston Thule-instituutti sekä muut valmistelun osapuolet toivovat, että esiselvityksellä löydetään tapa luotamukselliselle Iijoen vesistöyhteistyölle.

Oulussa 2. syyskuuta 2015

Hankkeen ohjausryhmä:

Suunnittelujohtaja Jussi Rämetsä pj.
Pohjois-Pohjanmaan liitto

FT, dos. Timo P. Karjalainen vpj
Oulun yliopiston Thule-instituutti

Johtava vesitalousasiantuntija Arto Lehto
Pohjois-Pohjanmaan ELY-keskus

Erikoistutkija Lasse Pelttonen
Suomen ympäristökeskus

1 Johdanto

Iijoki on keskeinen Iijokilaaksoa leimaava tekijä. Pääuoman varteen sijoittuu neljä kuntaa Taivalkoski, Pudasjärvi, Oulun Yli-Ii ja Ii, joista kolmen keskustaajamat ovat jokivarressa. Vesistön latvoille sijoittuvat Kuusamo, Suomussalmi, Puolanka, Posio ja Ranua. Valuma-alueesta 74 % sijoittuu Pohjois-Pohjanmaalle: Pudasjärvi 35 %, Taivalkoski 18 %, Kuusamo 13 %, Oulu 7 % ja Ii 1 %.

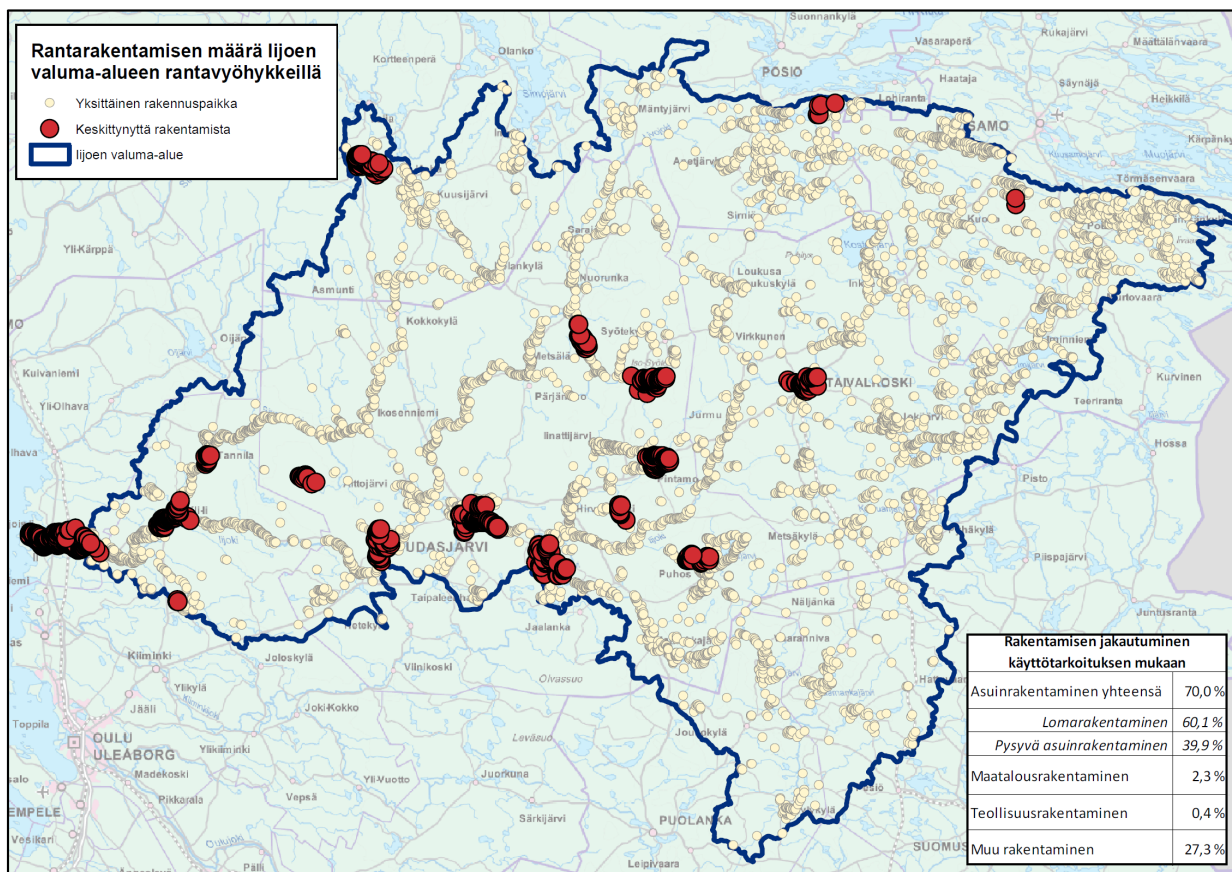
Iijoen luultavasti tärkein nykyrooli on joen merkitys asuinpaikkana ottaen huomioon maiseman, kulttuuriset tekijät ja erilaiset virkistysmahdollisuudet. Valuma-alueella on kaikkiaan 20 000 pysyvän asumisen rakennusta ja 8 000 lomarakennusta (kuva 1.1). Asuinrakennuksista 36 % on vesistön rantavyöhykkeellä ja lomarakennuksista 80 %. Iijoen ja sen päähaarojen varrelle sijoittuu noin neljännes kaikista asuinrakennuksista. Iijoen ja asumisen vahva yhteys myös selittää voimakkaita kannanottoja joen käyttöön.

Laajana vesistönä Iijoen alue tarjoaa monipuoliset kalastusmahdollisuudet. Vaikka joen vaellusyhteys mereen on katkennut alaosan voimalaitosten takia, on rakentamattomalla yläosalla paikallista arvokallastoa. Kokonaisuudessaan Iijoen vesistö on maan suosituimpia kalastusalueita. Iijoen vesistön ekologinen tila vaihtelee erinomaisesta tyydyttävään: rakentamaton pääuoma ja Kostonjoki ovat luokassa hyvä, Livojoen ja Korpijoen haarat pääosin luokassa erinomainen ja heikoin on tyydyttäväksi luokiteltu Siuruanjoen haara (kuva 1.2). Rakennettu alaosa on luokassa tyydyttävä johtuen vaellusyhteyden puuttumisesta. Eräissä latvahaaroissa tavataan vielä raakkua.

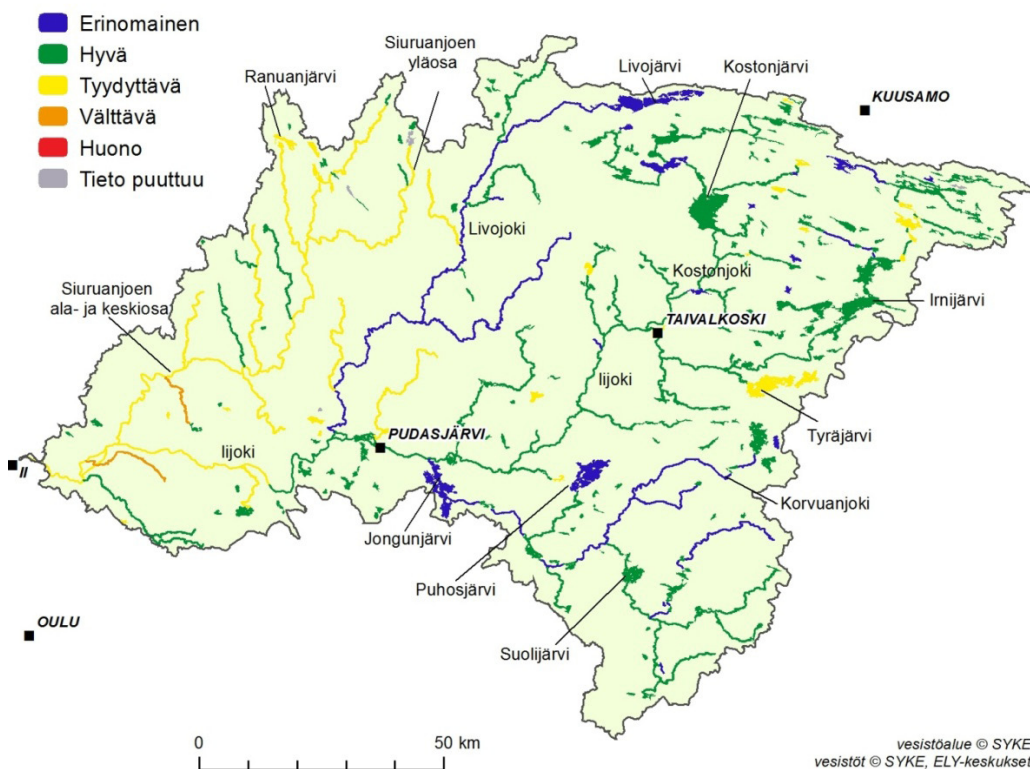
Iijokea käytetään vesivoiman tuotantoon (kuva 1.3). Alajuoksun suuret voimalaitokset tuottavat sähköä Pohjolan

Voima Oy:n omistavan teollisuuden tarpeisiin. Pääuoman ja Kostonjoen latvajärviä säännöstellään alajuoksun voimalaitoksia varten. Säännöstelyn vaikutus heijastuu myös keski- ja yläjuoksulla, jossa ei ole voimalaitoksia. Pohjolan Voiman intressi lisätä virtaamien hallintaa perustuu siihen, että viidennes alaosalta virtaavasta vedestä jää vesivoiman tuotannon ulkopuolelle nykyisellä säännöstelykapasiteetilla ja myös siihen, että nykyisellään mahdollisuudet sähkön tuotannon nopeaan säätöön ovat rajalliset. Koskiensuojelulaki ei salli Pohjolan Voiman Kollaja-hankkeeseen sisältyvän voimalaitoksen rakentamista, mikä kytkee hankkeen kansalliseen ympäristölainsäädäntöön ja samalla politisoi sen.

Iijoki on ollut yksi suurista vaelluskalajoista. Lohi, meritaimen ja vaellussiika ovat nousseet pitkälle pääuomaan ja suuriin sivuhaaroihin. Vaelluskalatuotannon menetys on hoidettu oikeudellisesti korvauksilla ja kompensatioilla. Suuri osa vaelluskalapotentiaalista on kuitenkin jäljellä voimalaitosten yläpuolella. Tämän takia Iijokeen kohdistuu yleisesti hyväksytty tavoite vaelluskalatuotannon osittaisesta palauttamisesta. Tällä ei kuitenkaan ole toistaiseksi oikeudellista eikä taloudellista perustaa. Poliittista tahtoa vaelluskalojen palauttamiseen on kuitenkin syntynyt: Valtioneuvosto on hyväksynyt kalatiestrategian, jossa Iijoki on kärkikohteita. Lisäksi valtioneuvosto on varautunut rahoittamaan kalatiestrategian edistämistä kuluvalle hallituskaudella.

Kuva 1.1. Rantarakentaminen Lijoen valuma-alueen rantavyöhykkeillä (Pohjois-Pohjanmaan ELY-keskus 2015)

Kuva 1.2. Lijoen vesistöalueen vesien ekologinen tila (Pohjois-Pohjanmaan ELY-keskus 2015)

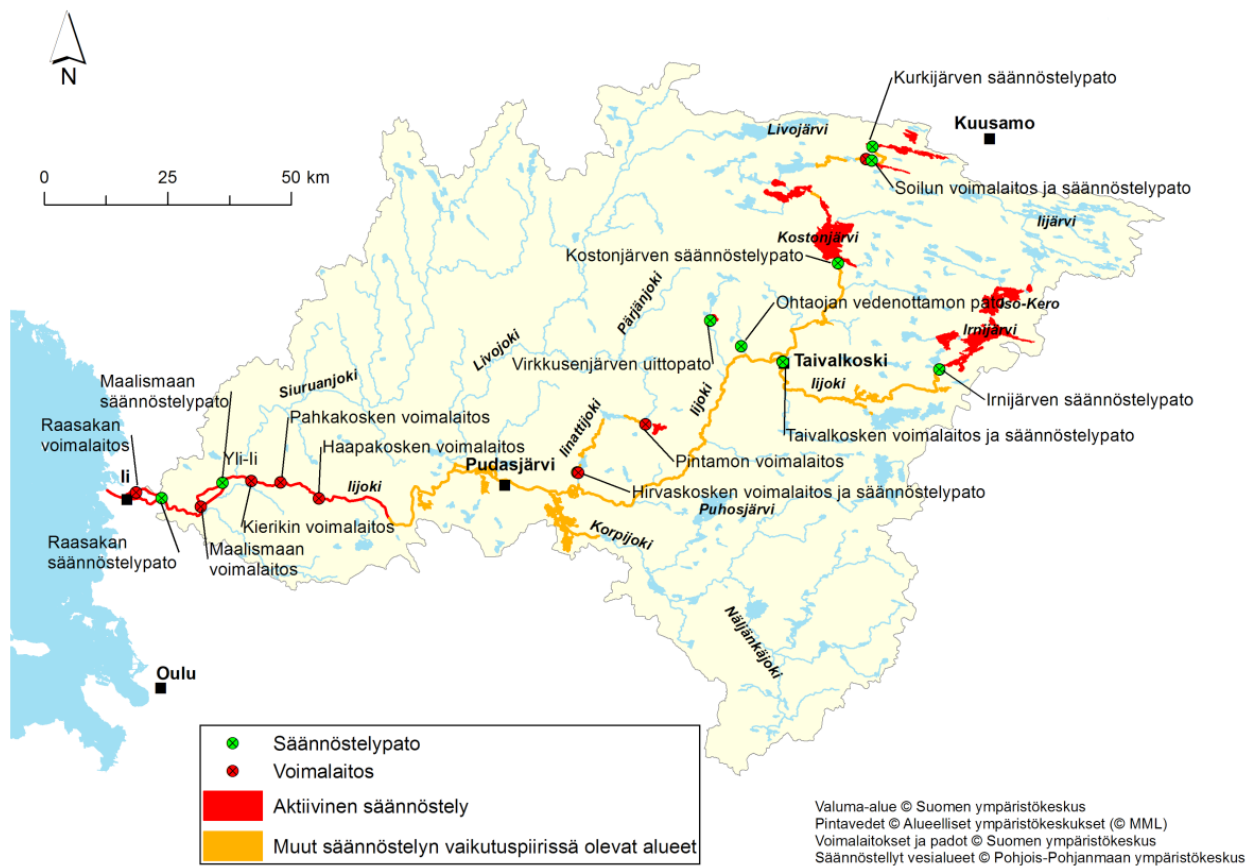
Asiaan liittyy mutkikas vyyhti biologisia, teknisiä, oikeudellisia ja taloudellisia kysymyksiä. Iijoen kalatalouden ohjausrakenne on monimutkainen johtuen kalastuskuntien suuresta määrästä sekä Metsähallituksen ja Pohjolan Voiman vahvoista rooleista sekä merikalastuksen intressistä Iijoen vaelluskalatuotantoon. Lisäksi vaelluskalakysymys liittyy väistämättä joen nykyisten voimalaitosten käyttöön ja tätä suuremmassa määrin Pohjolan Voiman Kollaja-hankkeeseen.

Pääosa valuma-alueesta on erilaisen alkutuotannon piirissä. Maa- ja metsätaloudella ja tuotannon jatkojalostuksella on suuri rooli alueen elinkeinoelämässä. Alajuoksulla myös turvetuotanto on merkittävää. Kaikki nämä alkutuotantomuodot myös kuormittavat vesistöä ja siten niillä on osuutensa Iijoen veden laadussa.

Iijokilaakson yleinen kehityskulku on ollut taantuva väestö- ja työllisyysmittareilla mitattuna. Vuodesta 1990 ny-

kyhetkeen on alueen väestö supistunut keskimäärin 0,5 % vuodessa ja työllisten työpaikkojen määrä 1,0 % vuodessa. Samalla työelämän ulkopuolisen väestön osuus kasvaa huolestuttavasti. Tästä kehityskulusta poikkeaa jokisuulle sijoittuva Iin kunta, jossa väestö ei ole vähentynyt eivätkä työpaikatkaan enää 2000-luvulla.

Kokonaisuudessaan alueen näkökulmasta vallitsee suuri tarve kääntää kehityskulkua. Tätä taustaa vasten Iijoki näytetään mahdollisuutena. Asiaan liittyvissä voimakkaissa näkemyseroissa on kyse siitä, mitkä tavat nähdään parhaiksi hyödyntää Iijoen mahdollisuudet ja miten paljon eri tapojen välillä nähdään ristiriitoja.

Kuva 1.3. Iijoen vesistöalueen voimalaitokset ja säännöstely (Pohjois-Pohjanmaan ELY-keskus 2015)

2 Esiselvityksen tavoitteet ja osatehtävät

Tavoitteet

Hankesuunnitelmassa esiselvitykselle asetettiin seuraavat tavoitteet:

1. Selvittää ja koota Iijoen vesistövision lähtökohtia, eri osapuolten tavoitteita, nykyisiä suunnitelmia ja ilmapiiriä siten, että voidaan valita paras työtapo vision laadintaan.
2. a) Mikäli edellytyksiä monitavoitearvioinnille on, laaditaan siihen selvitystyön perusteella menettelyn kuvaus. Kuvaus laaditaan sellaiseksi, että sen perusteella voidaan teettää monitavoitearviointi ja siihen liittyvät vision laadinnan ostopalvelut.
b) Mikäli osoittautuu, että joku muu työmenettely on tilanteeseen parempi, laaditaan sen käytöstä vastaava kuvaus.
c) Mikäli osoittautuu, ettei edellytyksiä laaja-alaiselle visiotyölle ole, esitetään miten Iijoen vesistövisio -hanketta tarkistetaan ja rajataan helmikuussa 2015 rahoitushakemuksen yhteydessä esitetystä työsuunnitelmas- ta.
3. Varmistetaan rahoitus- ja muut sitoutumiset Iijoen vesistövisio -hankkeeseen.
4. Luodaan myönteinen ilmapiiri (luottamus) vesistövisio -hankkeelle.

Rahoituspäätöksessä on hankkeelta edellytetty seuraavat tulokset:

Hankkeen ydin on itse selvitysprosessi. Todennettavat päätulokset ovat

- a) yhteenveto Iijoki-vision laadinnan edellytyksistä
- b) vision laadinnan työmenettelyn kuvaus, jonka perusteella voidaan teettää ostopalvelut jatkohankkeessa.

Seuraavassa on kuvattu esiselvityksen keskeisten osatehtävien laadintatapa. Osatehtävien tulokset on esitetty luvussa 3. Luku 4 Ehdotus visiohankkeeksi on tulosten perusteella laadittu synteesi.

Luvut 3 ja 4 vastaavat rahoituspäätöksen keskeisiä tulostavoitteita. Rahoitus- ja muiden sitoutumisten muodostumista on edistetty erityisesti haastattelutilanteissa. Tämä selvitys kokonaisuudessaan on osoittautunut välttämättömäksi hankkeen omarahoittajien sitoutumispäätöksille. Haastatelussa saadun palautteen perusteella haastattelutilanteet ovat luoneet myönteistä ilmapiiriä hankkeelle.

Osatehtävät

Suunnitelma-analyysi

Osatyössä on pyritty tunnistamaan olennaiset Iijokeen liittyvät strategiat ja suunnitelmat ja kokoamaan niistä kohdat, jotka liittyvät joen käytön tulevaisuuteen. Lisäksi on esitetty johtopäätökset siitä, miten ao. suunnitelmat tulisi ottaa huomioon visiotyössä. Analyysissä on käsitelty eri suunnitelmatyypit kansallisen tason strategioista merkittävimpiin paikallisiin hankkeisiin. Analyysiin on sisällytetty sekä suoraan vesistöä koskevat suunnitelmat että sellaiset maankäyttöä koskevat suunnitelmat, joilla on asiayhteys vesistöön. Pienimuotoisia paikallisia hankkeita ei kuitenkaan ole ollut mahdollista sisällyttää eritellysti tarkasteluun. Luvussa 3.1. on esitetty pääkohdat analyysistä.

Osallisten ja sidosryhmien haastattelut

Vesistövision laadinnan perustana tulisi olemaan eri sidosryhmien yhteistyö. Siten sen onnistumisen edellytykset riippuvat sidosryhmien valmiudesta tällaiseen. Sidosryhmähaastatteluja edeltävänä työvaiheena tunnistettiin verkostokartta-/intressivalta -menettelyllä keskeiset intressiryhmät ja niiden avainhenkilöt. Haastattelukierros ajoittui maaliskuusta toukokuulle. Haastattelut tehtiin luottamuksellisuutta siten, että ao. tahon vastauksia ei aiottu esittää tahon nimeen tai henkilöihin yhdistettynä. Pääosa haastatteluista nauhoitettiin valmistelutyön helpottamiseksi ao. henkilöiden suostumuksella. Lisäksi haastatteluista tehtiin muistiinpanot.

Haastattelujen runkona käytettiin kuvan 3.2.1 mukaista kehikkoa. Haastattelujen luonne pyrittiin pitämään vapaamuotoisena ja haastateltavat vaikuttivat itse asioiden käsittelyjärjestykseen. Haastateltavat esittivät myös kysymyksiä visiohankkeesta. Haastateltavien määrä vaihteli 2-7 henkilön haarakassa. Haastattelijoita oli 2-3 henkilöä. Haastattelujen kokonaismäärä on 20 kpl ja haastateltavien määrä kaikkiaan noin 80 henkilöä.

Yleisötilaisuudet

Yleisötilaisuuksien tarkoituksena oli sekä informoida visiohankkeesta että koota asukkaiden näkemyksiä. Tilaisuudet pidettiin kaikissa jokilaakson kunnissa lukuun ottamatta Kuusamo. Pudasjärvellä järjestettiin kaksi tilaisuutta, Kurenalla ja Livolla. Tilaisuudet järjestettiin kaikille avoimina, ja niihin kutsuttiin sekä lehti-ilmoituksilla että lähettämällä kutsukirjeitä eri tahoille.

Tilaisuuksien ohjelmaan sisältyi esittelyinä tilaisuuden taustan ja tähänastisen hankesuunnittelun avaus, vesistön tilanteen esittely sekä esiselvityksen ja sen alustavien tuloksien selostus. Keskusteluun käytettiin pääosa ajasta.

Yleisömäärät vaihtelivat välillä 7- 22 henkilöä. Suurimmat ja pienimmät yleisömäärät olivat pudasjärven tilaisuuksissa, muutoin yleisömäärä oli n. 15 henkilöä/tilaisuus. Kaikissa tilaisuuksissa käytiin vilkasta keskustelua, keskustelun luonne vaihteli.

Neuvottelukunta ja työpajat

Vesistövision hankevalmistelussa on tukeuduttu jo alkuvaiheessa laajaan neuvottelukuntaan, johon on kutsuttu mukaan keskeiset intressitahot. Kutsuttujen joukkoa on täydennetty matkan varrella.

Neuvottelukunta on kokoontunut seuraavasti ja käsitellyt seuraavat asiat:

- neuvottelukunta 3.12.2014: käsiteltiin vision tarvetta ja tavoitteita ja alustavia suunnitelmia hankkeistuksesta
- neuvottelukunta 5.2.2015: käsiteltiin hankesuunnitelmaluonnoksia ja osapuolten alustavaa arviota sitoutumismahdollisuuksistaan
- esiselvityksen työpaja 29.4.2015 (25 henkilöä): käsiteltiin esiselvityksen alustavia tuloksia ja työstettiin

työpajassa aiheet: visiotyön reunaehdot ja pelisäännöt, velvoitteiden vaikutus/kalatiet, visiotyön sisältö ja eteneminen

• neuvottelukunnan kokous 24.8.2015: käsiteltiin esiselvityksen luonnos ja visiohankkeen suunnitelman tarkistettavat pääkohdat. kokouksessa todettiin hankkeen tarve ja mahdollisuus osapuolten laajaan mukaan lähtemiseen, jos hankkeella ei edistetä Kollaja-hanketta

3 Tulokset

3.1 Iijokea koskevat suunnitelmat ja niiden merkitys vesistövisiolle

Yleiskatsaus Iijokeen liittyviin suunnitelmiin ja niiden huomioon ottamiseen

Iijokeen kohdistuu lukuisia strategioita, ohjelmia ja suunnitelmia. Osa näistä kohdistuu suoraan vesivaroihin, osa vesivarojen virkistysellisten tai kalataloudellisten ominaisuuksien hyödyntämiseen, osa niihin toimintoihin, jotka kuormittavat vesistöä. Lisäksi vesistön ja valuma-alueen osia on varattu luonnonsuojeluun.

Visiohankkeella on hyvä mahdollisuus edistää näiden suunnitelmien toteutumista. Parhaimmillaan visiotyö voi olla se käytännön työväline, jolla yleispiirteisiä strategioita tai suunnitelmia toteutetaan. Yleisesti hyväksytyjä tavoitteita voidaan ottaa vision lähtökohdaksi, vaikka vision laadinta käynnistään suunnitelmaneutraalisti. Lähtökohtina on myös otettava oikeusvaikutteiset vesistön tai valuma-alueen käyttöä sitovat suunnitelmat. Visiotyössä on Iijokeen liittyvät suunnitelmat arvioitava ja käsiteltävä sen mukaan, miten vaikuttavat haluttuun visioon. Samalla joudutaan sovittamaan yhteen erilaisia suunnitelmia vesistövision näkökulmasta.

Iijokeen liittyvien suunnitelmien sitovuus ja samalla niiden oikeusvaikutukset vaihtelevat. Vesivaroihin liittyvät kansalliset strategiat kytkeytyvät lainsäädäntöön ja voivat vaikuttaa säädösvalmisteluun, mutta suoria oikeusvaikutuksia niillä ei ole. Alueellinen vesienhoitosuunnitelma on lakiperusteinen, sen oikeusvaikutus on lievä mutta kasvamassa oikeustulkinnan myötä. Myös tulvantorjuntasuunnitelma ja

kalavesien käyttö- ja hoitosuunnitelma ovat lakiperusteisia; ne sitovat viranomaisten toimintaa ja osapuolia.

Kaavoilla on MRL:n ohjausvaikutus, jonka aste riippuu merkinnöistä ja määräyksistä. Laajimmin ja monipuolisimmin vesistöaluetta koskee maakuntakaava. Se on yleispiirteinen ja ohjaa ensi sijassa viranomaissuunnitelmia. Vesistöalueella ovat lisääntymässä rantojen käytön kehittymistä ohjaavat yleiskaavat. Yksityiskohtaiset asemakaavat ovat suppeita, lähinnä taajamien maankäytön suunnitelmia.

Maakunnallisista kehittämisohjelmista ja -strategioista oikeusvaikutuksia on maakuntasuunnitelmalla ja maakuntaohjelmalla. Muut maakunnalliset suunnitelmat, kuten biotalouden kehittämisstrategia ja energiastrategia vaikuttavat välillisesti maakuntaohjelmaan ja kehittämishanketoimintaan, ja edelleen tätä kautta heijastuvat investointeihin ja elinkeinotoiminnan muutoksiin.

Luonnonsuojelulailla perustetut alueet ja luonnonsuojeluohjelmiin osoitetut alueet ovat hyvin sitovia, erityisen sitovia ovat Natura-ohjelman alueet. Luonnonsuojelualueiden tarkoitusta ei saa vaarantaa muilla toimenpiteillä.

Erilaiset hankekohtaiset vesistön käyttöön, kuormittamiseen, kunnostamiseen tai muuhun rakentamiseen liittyvät suunnitelmat ovat epävarmoja lupaan saakka. Epävarmuuksista huolimatta sellaisia suunnitelmia, jotka voisivat vaikuttaa merkittävästi vision tulevaisuuteen, voi olla perusteltua arvioida suhteessa haluttuun visioon, kun tällaisten hankkeiden todennäköisyys kasvaa riittävän pitkälle. Tässä raportissa on jäljempänä käsitelty Kollaja-hanketta sekä kalanhoitovelvoitteiden muutosasia. Molemmat ovat

tällä hetkellä hyvin epävarmoja, mutta vaikuttaisivat edetessä vision edellytyksiin.

Suunnittelun vesistövision kaltaista suunnitelmatyyppiä ei ole toistaiseksi olemassa. Koska se ei perustu mihinkään lakiin, sillä ei voi olla suoria oikeusvaikutuksia. Sen vaikutavuus asemoituisi eri tavalla nykyisiin suunnitelmiin verrattuna. Vision vaikuttavuus syntyisi suunnitelman laadun, yleisen hyväksyttävyyden ja eri tahojen sitoutumisen kautta. Jos eri tahot kokisivat vision omakseen, ne sitoutuvat siihen ja asettavat vision toimenpiteet omille sektoreilleen. Parhaimmillaan vision vaikuttavuus voi muodostua hyvinkin suureksi.

Vesivarojen käyttö ja hoito

Vesien käyttöön ja hoitoon liittyvät kansallisia suunnitelmia ovat:

- Vesitalousstrategia 2011-2020
- Vesien kunnostusstrategia
- Pienvesistrategia

Alueellista suunnittelua merkittävien Oulujoen-Iijoen vesienhoitosuunnitelma, joka käsittelee laajasti Oulujoen ja Iijoen vesistöjen vesienhoitoa.

Yhteistä kaikille em. suunnitelmille on se, että ne pyrkivät vesien tilan parantamiseen. Yhteisenä tavoitteena on vesien hyvä tila.

Vesitalousstrategia ja kunnostusstrategia painottavat alueellista ja paikallista näkökulmaa vesienhoidossa: yhteistyöverkostoja, kumppanuuksia ja vastuunottoa. Sekä vesitalousstrategia että kunnostusstrategia tavoittelevat kansainvälisesti kilpailukykyisen osaamisen kehittymistä. Vesitalousstrategia painottaa muuttuviin ilmasto- ja vesioloihin sopeutumista sekä vesien käytön ja tilatavoitteiden yhteen sovittamista.

Myös pienvesistrategia perustuu suurelta osin paikalliseen näkökulmaan ja pyrkii pienvesien arvostuksen lisäämiseen. Iijoen pienvesiä on käytetty paikkatietoperusteisen tila-arvioinnin menettelyn kehittäelykohteena.

Pohjois-Pohjanmaan seutukaavaliiton Iijoki-selvitys 1980-luvulta on vanhentunut, mutta se sisältää laajan analyysin Iijoen käytöstä ja tilasta tuolloin. Siltä osin selvitystä on mahdollista käyttää vertailuaineistona.

Johtopäätökset visiotyölle:

Kaikissa kansallisissa vesienhoidon ja käytön suunnitelmissa sekä alueellisissa vesienhoito-suunnitelmissa pyritään kohti hyvää vesien tilaa. Myös visiohankkeen tulee tavoitella hyvää vesien tilaa: pintavesien hyvää ekologista ja kemiallista tilaa. Tämä puolestaan edellyttää, että visiohankkeessa on tarkasteltava valuma-alueen käyttöä ja vesistön käyttöä laajasti.

Vesistön käytön ja tilatavoitteiden yhteensovittaminen on vesitalousstrategian keskeisiä tavoitteita. Myös alueellinen vesienhoitosuunnitelma perustuu yhteensovittamiselle. Visiotyö

on tehtävä yhteensovittamisen periaatteella.

Vesien käytön ja hoidon yleissuuntaus on lisääntyvä alueellinen ja paikallinen yhteistyö ja vastuun otto toimenpiteistä. Iijoen vesistövisio -hankkeessa on mahdollista kehittää toimintamallia vesistön hoidon paikallisuuteen.

Vesitalousstrategian sekä vesien kunnostusstrategian tavoitetta kansainvälisesti kilpailukykyisestä vesialan osaamisesta on mahdollista edistää visiohankkeella, mm. älykalatieratkaisuilla ja alasvaellussuunnittelulla.

Edelliseen liittyy vesistön, myös pienvesien, arvostuksen lisääntymisen tavoite. Tämä ja se, että vesistöalueella on lukuisia kunnostamattomia pienvesiä, on otettava huomioon visiohankkeessa. Vaelluskalojen palauttaminen ja pienvesien kunnostustarpeet kytkeytyvät toisiinsa.

Kalavarojen käyttö ja hoito

Keskeisiä vaelluskaloja koskevia strategioita ovat Kansallinen lohi- ja meritaimenstrategia 2020 ja Kansallinen kalatiestrategia. Nämä liittyvät osin toisiinsa. Lohistrategian tavoitetilana on elinvoimaisten lohi- ja meritaimenkantojen lisääntyminen Suomen joissa ja niiden palauttaminen potentiaaliin ja rakennettuihin jokiin ja puroihin siten, että kantojen geneettinen monimuotoisuus pitkällä aikavälillä vahvistuu. Kalatiestrategian visio on samansuuntainen.

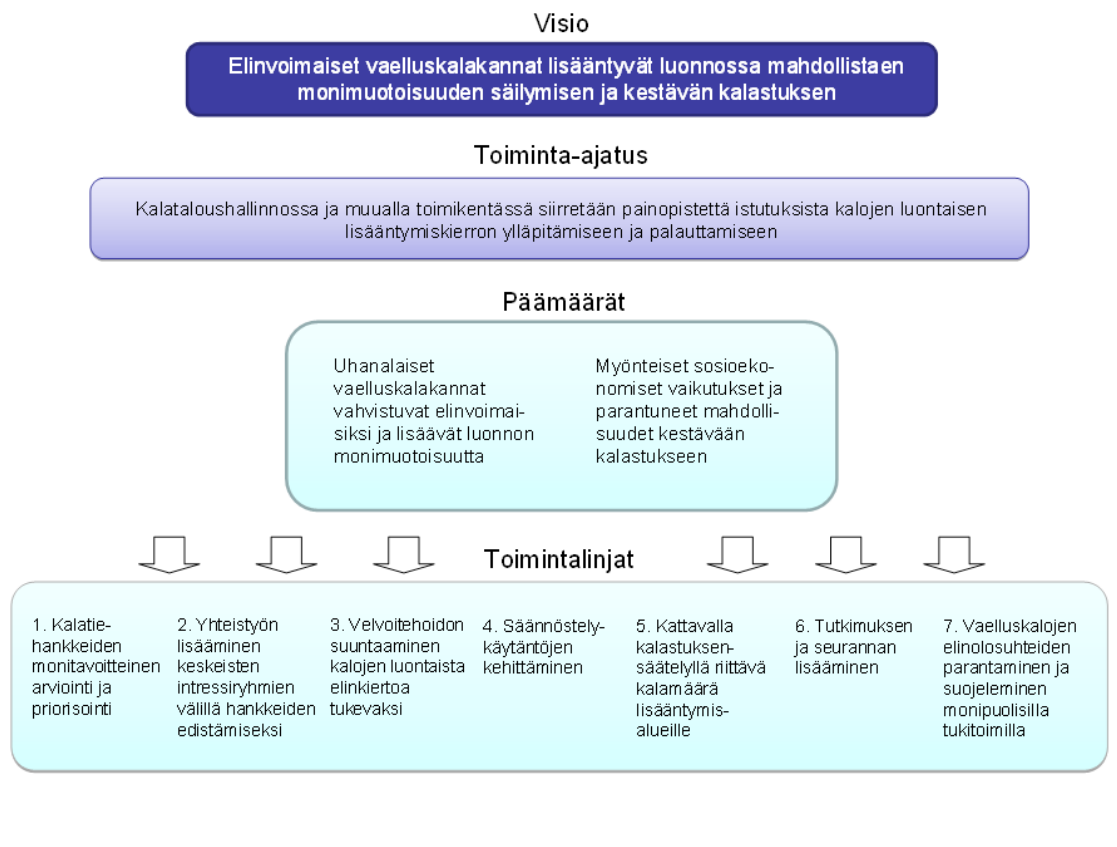
Kuvassa 3.1.1 on esitetty kalatiestrategian toteuttamisajatus. Iijoki on kalatiestrategian kärkikohteita hyvän lisääntymispotentiaalinsa takia. Molempien strategioiden edistäminen sisältyy myös uuteen hallitusohjelmaan. Lisäksi uusi kalastuslaki tukee kalojen luontaista lisääntymistä. Kaiken kaikkiaan vaelluskalakantojen elvyttämistä suosiva politiikka on vahvistunut viime vuosina.

Iijoen vaelluskalakantojen palauttaminen sisältyy useisiin alueellisiin suunnitelmiin: kalastusalueen käyttö- ja hoitosuunnitelmaan, maakuntaohjelmaan ja 2. vaihemaakuntakaavaan, vesienhoitosuunnitelmaan, Metsähallituksen luonnonvarasuunnitelmaan. Iijoen vaelluskalakantojen palauttamistyö on käytännössä jo aloitettu kalateiden suunnitteluhankkeilla ja ylisiirtokokeilla. Kalateiden suunnitteluhankkeissa on jo tehty alueellista yhteistyötä.

Johtopäätökset visiotyölle:

Vaelluskalakantojen elvyttäminen on vision keskeisiä asioita ja vaelluskalakantojen elvyttäminen on perusteltua sisällyttää visiotyön tavoitteeksi jo työn alussa: Tavoite on yhtenäisesti useissa kansallisissa, maakunnallisissa ja alueellisissa suunnitelmissa. Elvyttäminen on jo lähtenyt liikkeelle Iijoella kalatiesuunnitteluhankkeiden ja ylisiirtojen kautta, eikä mikään intressitahoista ole kyseenalaistanut tavoitetta.

Visiohankkeessa on haettava yhteinen näkemys siihen, millä tavoin vaelluskalakantojen elvyttämiseen edetään ja tehtävä elvyttämiseen tähtääviä toimenpiteitä siltä osin kuin ne eivät muutoin etene.

Kuva 3.1.1. Kalatiestrategian toteuttaminen. Lähde: Mikko Koivurinta 2013

Iijoen kalavesien käyttö- ja hoitosuunnitelma 2006 Iijoen kalastusalueen visiona on Iijoen laaja tunnettavuus hyvistä kalavesistä ja kalatalouden tärkeä rooli asukkaiden hyvinvoinnille ja tuki elinkeinoelämälle. Tunnettavuuteen sisältyy kuuluisuus merellisistä vaelluskaloista ja harjusvirroista. Kalatalouden perustana ovat luontaiset kalakannat. Toimenpiteissä ovat kalateiden suunnittelu ja merellisten vaelluskalakantojen palauttaminen sekä monipuoliset vesistön kunnostustyöt.

Iijoen kalavesien käyttö- ja hoitosuunnitelma on jo kymmenen vuoden ikäinen ja uudistamistarpeessa. Uudistamistarpeen aiheuttavat myös uusi kalastuslaki ja -asetus. Jatkossa hoitosuunnitelman sitovuus kasvaa.

Johtopäätökset visiotyölle:

Iijoen kalavesien käyttö- ja hoitosuunnitelman visio vastaa vesistövision lähtötavoitetta vaelluskalojen palauttamisesta. Visio voi tuottaa lähtökohtia kalavesien hoitosuunnitelman uudistamiselle.

Iijoen tunnettuuden edistäminen voisi sisältyä hankkeen tavoitteisiin.

Luonnonsuojelu

Luonnonsuojelualueiden (toteutetut ja suojeluohjelmiin sisältyvät) kokonaismäärä jokivarsikuntien vesistöalueeseen kuuluvalla osalla on 87 000 ha, mikä on 8 % koko ko. alasta.

Iijokeen suoraan kytkeytyviä merkittäviä luonnonsuojelualueita ovat Jurmun tulvasaaret, Sotkajärvi, Pudasjärven suisto ja Hiastinlahti jokisuulla; nämä kohteet ovat linnustonsuojelullisesti merkittäviä Jurmua lukuun ottamatta.

Valtaosa maa-alueen suojelualueista on soita, kivennäismaiden alueista laajin on Syötteen kansallispuisto. Pääosa luonnonsuojelualueista sisältyy EU:n Natura-ohjelmaan. Natura-alueiden käytön- ja hoidon yleissuunnitelmat uudistetaan 2015 - 2016.

Lajistonsuojelullisesti tärkein Iijokeen liittyvä kysymys on jokihelmisimpukka eli raakku, jonka kansainvälinen ja suomalainen uhanalaisuusluokka on erittäin uhanalainen. Lajia esiintyy useissa sivuhaaroissa. Livojoen populaatio on lohisidonnainen, mikä kytkee raakun ja vaelluskalojen palautuksen toisiinsa. Toinen merkittävä uhanalaislaji, joka kuuluu luokkaan erittäin uhanalainen, on Iijoen suistossa esiintyvä lietetatar. Iijoessa esiintyy myös kirjojokikorentoa. Kyseessä on luontodirektiivilaji ja lajin esiintymispaikkojen hävittäminen on kielletty, mutta kirjojokikorenon kanta on luokiteltu elinvoimaiseksi (LC) poiketen yllä mainituista lajeista.

Luonnonsuojelulain mukaisilla suojelualueilla ei voida tehdä toimenpiteitä, jotka vaarantavat suojelutarkoituksen. Siinä ne ovat varsin sitovia alueidenkäytön kannalta.

Johtopäätökset visiotyölle:

Luonnonsuojelualueet, erityisesti jokeen kytkeytyvät, on otettava huomioon käyttötapoja sitovina tekijöinä.

Vaelluskalakantojen elvyttämisen yhteys Livojoen raakkukantaan on otettava huomioon.

Tulvariskien hallinta

Voimakkaat kevättulvat ovat yleisiä Iijoen vesistössä. Pudasjärven keskusta on merkittävä tulvariskialue ja vesistöalueelle on laadittu tulvariskien hallintasuunnitelma. Suunnitelmassa on esitetty tulvariskien hallinnan toimenpiteet. Riskialueen tavoitteet on arvioitu saavutettavan nykyisillä toimenpiteillä. Kollajan allas on mainittu lisätoimenpiteenä.

Johtopäätökset visiotyölle:

Iijoen yleinen tulvaherkkyys on otettava huomioon visiohankkeessa.

Vesivoiman tuotanto, veden hankinta ja jätevesien käsittely

Veden käyttö sähköntuotantoon, veden hankintaan ja jätevesien vastaanottamiseen edustavat vesivarannon suoraa käyttöä. Kaikki nämä toiminnot ovat luvanvaraisia.

Iijoen valuma-alueella on yhteensä 11 vesivoimalaitosta, joiden teho on yhteensä noin 200 MW, kuva 1.3.. Laitoksista seitsemän sijoittuu joen alaosalle ja loput neljä joen keski- ja yläosalle. Lisäksi yläosalla on Kostonjärvestä ja Irnijärvessä vesivoimantuotantoon olennaisesti liittyvät säännöstelypadot. Kalateitä on rakennettu Kostonjärven säännöstelypadon ja Taivalkosken voimalaitoksen säännöstelypadon yhteyteen. Vesivoiman tuotanto elää lupaehtojen puitteissa sähkön tarpeen ja vesitilanteen mukaan. Vaellusyhteysvaikeus koskee koko vesistöä, virtausolosuhdevaiikutusten ulkopuolelle jäävät päähaarat Siuruanjoki, Livojoki ja Korpijoki. PVO:n Kollaja-hanke koskee Pudasjärven alapuolista aluetta ja olisi tälle alueelle merkittävä vesistöolosuhteiden muutos; vaikutuksista ei ole yhteisesti hyväksyttyä näkemystä.

Vesistöalueella on kymmeniä, etupäässä pieniä vedenottoja. Niiden vaikutus pintavesiin on varsin pieni. Uutena merkittävänä hankkeena on esillä Oulun varaveden hankinnan yksi vaihtoehtoinen suunta, Yli-Iin-Pudasjärven harjujakso. Vedenottoa on suunniteltu noin 11 000 m³/d suuruisuksena. Lisäksi varajärjestelmäksi on esitetty Iijoen vetä pintavesivaihtoehtona ja myös mahdolliseen tekopohjaveden muodostamiseen Yli-Iin pohjavesialueilla. Kollajan allashanke liittyy asiaan siten, että kaikkia suunniteltuja pohjavesialueita ei välttämättä voitaisi ottaa käyttöön altaan tullessa harjun läheisyyteen.

Taivalkosken, Pudasjärven, Syötteen ja Yli-Iin jätevedenpuhdistamot laskevat Iijoen vesistöön. Haja-asutuksen osuus Iijoen valuma-alueen kokonaisfosforikuormituksesta on noin 7,4 %. Kokonaistyyppikuormituksesta haja-asutuksen osuus on noin 5 %. Vesienhoidon pohjoisen osa-alueen noin

76 000 asukkaasta viemäriverkostoihin on liittynyt 50 000 (66 %). Iin taajaman jätevedet johdetaan Taskilaan. Iin jätevedenpuhdistamo on poistunut käytöstä. Yli-Iistä Iijoen vartta pitkin Iihin on suunniteltu siirtoviemäriä, mutta se ei todennäköisesti tule toteutumaan lähiaikoina. Sisämaassa ei siirtoviemäreitä ole, ja viemäriverkostot kattavat vain taajamat ja paikoin taajamien lievealueita. Muualla jätevedet käsitellään kiinteistökohtaisesti. Koko pohjoisella osa-alueella toteutetaan keskitettyä viemäröintiä haja-asutusalueella 120 asunnon verran vesienhoidon toisella hoitokaudella. Iijoen vesistöalueella tehdään pienehköjä viemäröintialueiden laajennuksia taajamien liepeillä.

Rukan jätevedenpuhdistamon purkulupa Kesälahteen on määräaikainen. Muita vaihtoehtoisia purkusuntia on Rukan jätevesien osalta edelleen etsittävä. Vaihtoehtoja on kaikkiaan kolme; Kitkan vesistö (jonne Rukan jätevedet johdetaan), Vienan Kemin latvavesistö (jonne Kuusamon keskustan jätevedet johdetaan) sekä Iijoen vesistö. Vaasan HaO:n mukaan Iijoki on edelleen katsottava yhdeksi vaihtoehtoksi lopullisessa ratkaisussa. Rukan puhdistamon lupa-asia on tällä hetkellä KHO:ssa. Kuusamon EVO sekä Kuusamon kaupunki ovat molemmat kuitenkin lähteneet vuoden 2010 hylätyn yhteispuhdistamopäätöksen jälkeen siitä, että kahden puhdistamon mallilla jatketaan. Kuitenkin Vaasan HaO pyrkii edelleen yhteen laitokseen ja tarkkaan purkusunnann ja -paikan harkintaan korkeimmassa oikeusasteessa. Todennäköisesti ainakaan kymmeneen vuoteen ei tule nykytilanteeseen muutoksia johtamissuuntien osalta.

Johtopäätökset visiotyölle:

Iijoen nykyistä voimatalouskäyttöä on syytä käsitellä energiatehokkuuden, vähäpäästöisyyden ja ympäristövastuullisuuden näkökulmista.

Alueen taajamien jätevesikuormitus ja sitä koskevat hankkeet, on otettava huomioon visiossa. Oulun pohjaveden otto on otettava huomioon visiossa, jos se kohdistuu Iijole.

Maakunnalliset suunnitelmat ja maakuntakaavat

Useat maakunnalliset suunnitelmat käsittelevät koko Iijoki- aluetta. Nämä suunnitelmat ovat pääosin yleispiirteisiä ja tarkoitettu ohjamaan yksityiskohtaisempaa suunnittelua ja hanketoimintaa.

Pohjois-Pohjanmaan maakuntasuunnitelman 2040 strategiaan tavoitteisiin sisältyy alueen elinvoimaisuuden tukeminen edistämällä luonnonvarojen monipuolista ja vastuullista hyödyntämistä sekä vetovoimaisen elinympäristön ja monipuolisen luonnon tavoite. Pohjois-Pohjanmaan maakuntakaava 2005 painottaa yhteen sovittavaa jokivarren kehittämistä ja veden laadun turvaamista, raakun esiintymisvesien osalta myös virtausolosuhteita. Maakuntakaava sisältää useita jokeen liittyviä maisema- ja ympäristöarvojen sekä virkistysyhteyksien turvaamista koskevia merkintöjä. Nykyiset voimalaitokset on osoitettu kaavassa.

Vuonna 2013 hyväksytty, toistaiseksi vahvistamaton 1. vai-

hemaakuntakaava sisältää soiden käytön kehittämisen ja eri tarpeiden yhteensovittamisen. Asialla on suuri merkitys suovaltaisella Iijoen alaosaalla. Kaava osoittaa uusia soiden-suojelusoita 8 300 ha, luonnon monimuotoisuudelle tärkeitä soita 3 000 ha ja uusia turvetuotantoon soveltuvia soita 5 800 ha. Turvetuotannon aiheuttamaa vesistöriskien takia on Livojoen alaosaalle sekä Kivarinjoelle osoitettu erityinen suunnittelumääräys tuotannon vaiheistamisesta ja tehokkaista vesiensuojelumenetelmistä. Vaihemaakuntakaava 1 sisältää laajoja tuulivoimaloiden alueita. Niiden merkitys Iijoen ympäristölle on lähinnä maisemallinen. Tuulivoiman tuotannon mittava lisääminen lisää välillisesti nopeasäätöisen vesivoiman arvoa ja myös Iijoen vesivoiman säätöarvoa. Luonnosvaiheessa oleva vaihemaakuntakaava 2 sisältää tarkistuksia virkistys-, luonnon monikäyttö- ja matkailu-alueisiin sekä reitistöihin, samoin maisema-alueisiin ja kulttuuriympäristöihin. Jokivarteen kohdistuvaan maaseudun kehittämisen kohdealueen merkintään on suunnittelumääräyksessä liitetty luonnon kestävä käyttö yleensä, maaseutuelinkeinot, maisema, veden laatu ja ulkoilureitit. Lisäksi määräykseen sisältyy kalateiden toteuttamismahdollisuuksien huomioon ottaminen voimalaitosympäristöjen suunnittelussa.

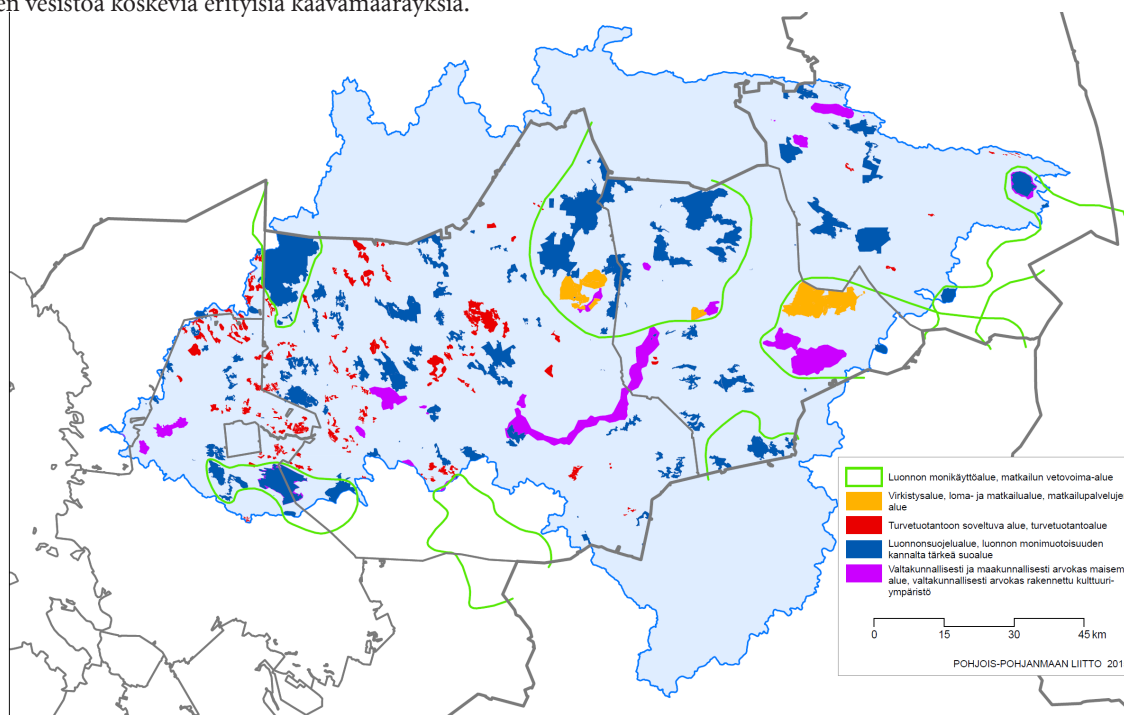
Iijoen alueelle ulottuvat myös Kainuun ja Lapin maakuntakaavat. Kainuun maakuntakaavassa (2009) on Iijoen valuma-alueelle luonnonsuojelualueiden, luontomatkailuvyöhykkeen ja virkistysyhteyksien merkintöjä Suomussalmella ja Puolangalla. Rovaniemen ja Itä-Lapin maakuntakaavan luonnoksessa (2014) on Ranuan ja Posion kuntien alueille osoitettu mm. luonnonsuojelualueita, kulttuuriympäristöjä, kyläkeskuksia, virkistysreittejä sekä maaseudun ja matkailun kehittämisaikaväliä. Näissä maakuntakaavoissa ei ole Iijoen vesistöä koskevia erityisiä kaavamääräyksiä.

Pohjois-Pohjanmaan maakuntaohjelman 2014–2017 toimenpiteinä ovat intressejä yhteen sovittavat kehittämissuunnitelmat, vesienvarojen kestävä käyttö ja vesistöjen kehittämisen uudet toimintamallit, tulvariskien hallintasuunnitelmat, vaelluskalakantojen elvyttämisen toimenpiteet ja Iijoen kalatiehankkeen edistäminen.

Maakuntaohjelmaan on sisällytetty Pohjois-Pohjanmaan ja Länsi-Kainuun suo-ohjelman keskeiset osat. Niihin sisältyy mm. kosteikkoluonnon tunnettuuden lisääminen, turpeen jalostuksen kehittäminen, turvetalouden sekä turvemaiden metsätalouden vesiensuojelun kehittäminen. Kannattamattomien ojitusalueiden jatkokäyttö on Iijoki-alueen, jossa näitä on runsaasti, suurin maankäytön muutos tulevaisuudessa. Ennallistaminen / ennallistuminen palvelee riistataloutta, monimuotoisuutta ja pitkällä tähtäimellä vesiensuojelua. Asiaa selvitetään useissa hankkeissa, ja uusia käyttöpainotuksia, myös uudenlaista talouskäyttöä saattaa löytyä.

Johtopäätökset visiotyölle:

Iijoen vesistön eri käyttötärpeita yhteen sovittava suunnittelu palvelee kokonaisuudessaan hyvin maakunnallisten suunnitelmien tavoitteita. Visiohanke antaa mahdollisuuden maakunnallisten suunnittelutavoitteiden toteuttamiseen vesistötasolla. Visiossa on otettava huomioon vaelluskalakantojen ja kalateiden edistämistavoite, tulvasuojelu, nykyiset voimalaitokset ja turvetuotantoalueet, vesiensuojelun parantaminen turvetaloudessa ja turvemaiden metsätaloudessa, kosteikkoluonnon monipuolinen suojeleminen ja käyttö, kannattamattomien ojitusalueiden jatkokäyttö, luonnon virkistyskäytölle tärkeitä alueet, maiseman ja kulttuuriympäristön tärkeitä alueet.

Kuva 3.1.2. Kooste keskeisistä maakuntakaavamerkinnöistä Iijoki-alueen Pohjois-Pohjanmaan kuuluvissa kunnissa (myös toistaiseksi vahvistamattomat vaihemaakunta-kaavat 1 ja 2), Pohjois-Pohjanmaan liitto.

Yleis- ja asemakaavat, nykyinen maankäyttö

Maakuntakaava ohjaa kuntakaavojen laadintaa. Kunnat laativat omaa aluettaan koskevia yleis- ja asemakaavoja ja ne voivat olla kuntien yhteisiä, kuntaa tai rajattua aluetta koskevia. Iijokilaakso on harvaan asuttua ja maankäyttöpaineet rajoittuneita (kuva 3.1.3). Siten kuntakaavoitusta on kohdistettu vain tietyille tarvealueille. Kuvassa 3.1.4 on esitetty alueen kaavoitustilanne sisältäen sekä lainvoimaiset että keskeneräiset kaavat. Kuntien yleiskaavat kattavat noin kolmanneksen valuma-alueesta, mutta siitäkin pääosan muodostavat Kuusamon ja Oulun seudun yleiskaavat, jotka ovat yleispiirteisiä ja luonteeltaan periaatteellisia. Pääuoman rantavyöhykkeestä 53 % on yleiskaavoitettu. Asemakaavat rajoittuvat taajamiin ja loma-asumisen keskittymiin ja niiden yhteisala on 74 km², vain puoli prosenttia valuma-alueesta. Ranta-asemakaavoja on 55 kpl hajallaan vesistö-alueella. Niistä 13 kpl on pääuoman varrella.

Alueen kaavoitus on lisääntymässä. Alajuoksulla Oulun alue sisältyy Uuden Oulun yleiskaavaan, joka on ehdotusvaiheessa. Pudasjärvellä on laadittu Livojoen ja Iijoen kattavat rantayleiskaavat. Joen latvoille sijoittuva koko Kuusamon strateginen yleiskaava on uudistumassa. Pääuoman varteen sijoittuvissa Oulun yleiskaavassa ja Iijoen rantayleiskaavassa Iijoki käsitellään koskiensuojelulain perusteella arvovesistönä. Iijoen rantayleiskaava näyttää tähtäävän joen aktiiviseen virkistyskäyttöön: kalastusmahdollisuudet on turvattu jättämällä koskirannat rakentamisesta vapaaksi ja niiden läheisyyteen on sijoitettu matkailun majoitusalueita, kaavassa on runsaasti virkistyskäyttöä tukevia varauksia sekä maisema- ja kulttuuriympäristöalueita. Livojoen ja

Iijoen rantayleiskaavoihin sisältyy noin 500 uutta loma-asuntopaikkaa. Lisäksi muissa Iijoki-alueen kaavoissa on uutta lomarakentamista. Kaavojen yleislinjauksena on siten loma-asumisen lisääntyminen ja joen matkailu- ja virkistyskäytön kasvu. Uusissa kaavoissa on rakentamiseen liitetty verraten yksityiskohtaiset vesiensuojelun määräykset.

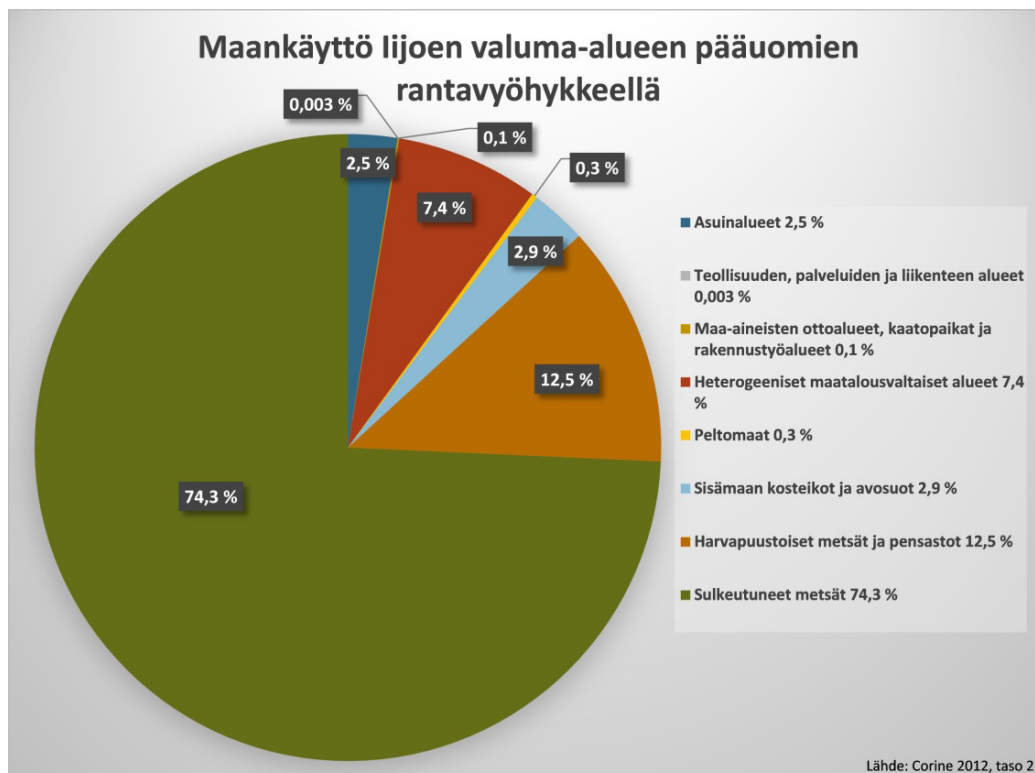
Tuoreet Pudasjärven Tolpanvaaran ja Taivalkosken Mustavaaran osayleiskaavat ohjaavat ensi sijassa luonnonvarojen käyttöä Tolpanvaara tuulivoiman tuotantoa ja Mustavaara kaivostoimintaa. Kuusamon valmistella olevassa yleiskaavassa ohjataan varsin laajasti valuma-alueen luonnonvarojen käyttöä kunnassa.

Kokonaisuudessaan valuma-alueen kuntakaavoitus on kirjavaa, kahdeksan kunnan itsenäisesti ja tarvekohtaisesti valmistelemaa, eikä se nykyisellään anna yhtenäisiä suuntaviivoja vesistövisiolle lukuun ottamatta virkistyskäytön lisääntymistä.

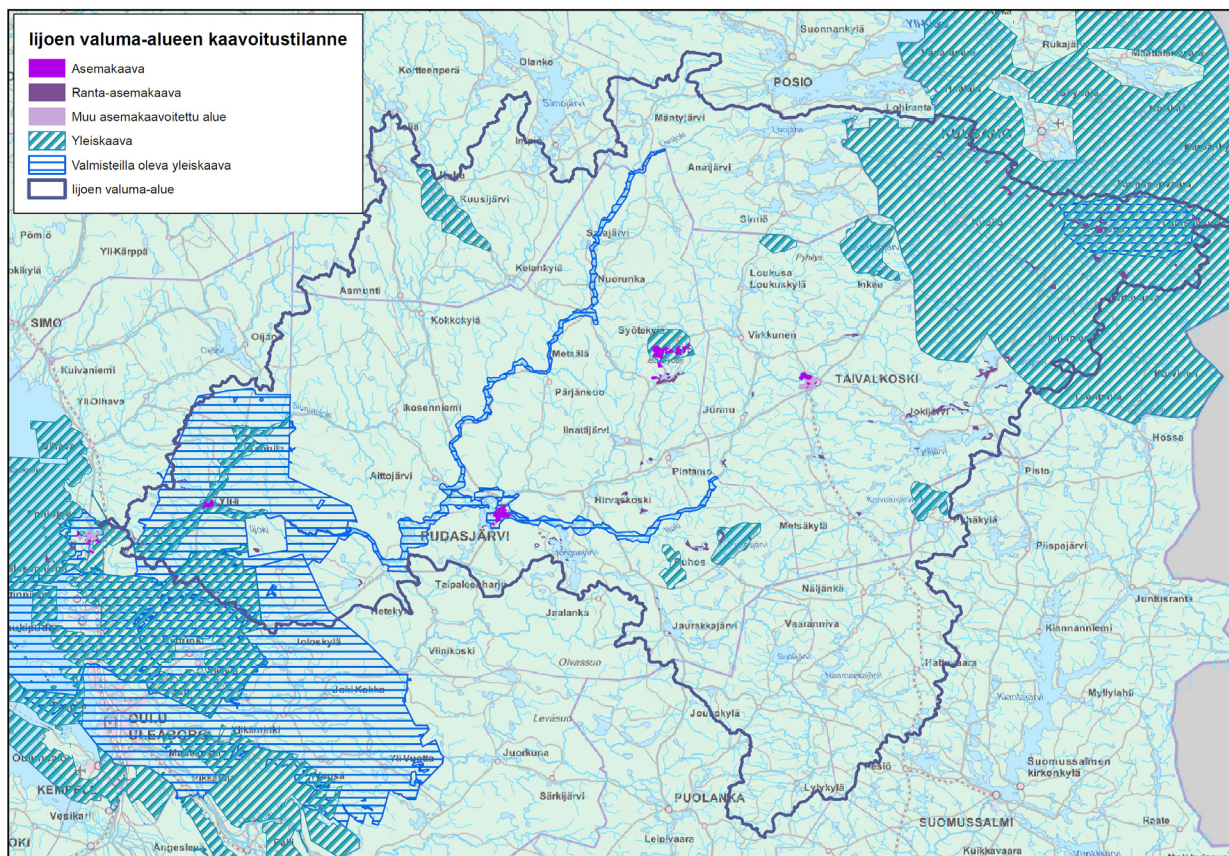
Johtopäätökset visiotyölle:

Valuma-alue jakautuu kahdeksaan kuntaan, ja kaavoitus vaihtelee paljon. Vision laadinnassa (jo sen työohjelmassa) on syytä ottaa huomioon, että kaavoitus voisi tarjota käyttökelpoisen työkalun vision edistämiseen, jos alueen kuntien kesken muodostuu alueidenkäytön suunnittelun yhteistyötä.

Nykyisissä kaavoissa oleva joen virkistyskäytön lisäämisen pyrkimys on otettava huomioon.

Kuva 3.1.3 Iijoen vesistön pääuomien (Iijoki, Kostonjoki, Livojoki, Siuruanjoki, Korpijoki) rantojen maankäyttö (Pohjois-Pohjanmaan ELY-keskus 2015)

Kuva 3.1.4. Iijoki-alueen kaavoitustilanne (Pohjois-Pohjanmaa ELY-keskus 2015)

Vesistöön välillisesti liittyvän elinkeinotoiminnan suunnitelmat

Pohjois-Pohjanmaan maaseudun kehittämisstrategia

Strategian päämäärinä ovat maaseudun yritysten toimintaedellytykset, ihmisten elinotot ja ympäristön viihtyisyys sekä vetovoima. Läpileikkaavasti strategiaan sisältyvät innovaatiot, ilmastomuutos ja ympäristö. Tuotantotoiminta halutaan sopeuttaa paikallisiin olosuhteisiin. Jokien ekologisen tilan puutteet todetaan ja pintavesien keskeisinä kysymyksinä vesistöarakentaminen, säännöstely ja kuormitus. Vaelluskalakantojen palauttamisen todetaan palvelevan matkailua ja yritystoimintaa.

Johtopäätökset visiotyölle:

Maaseutuelinkeinot ovat Iijoki-alueen keskeisiä elinkeinoja, maatalous on samalla merkittävä vesistökuormittaja. Visiossa voidaan ottaa huomioon ympäristön viihtyisyyden ja vetovoiman päämääriä sekä maaseutustrategiassa esille tuotuja vesistönäkökohtia (ekologisen tilan puutteet, vaelluskalojen palauttaminen).

Pohjois-Pohjanmaan metsäohjelma

Metsäohjelma perustuu alueen metsien tilaan, jota luonnehtivat nuorten sekä turvemaapohjaisten metsien suuri osuus. Iijoki-alueella em. osuudet ovat muuta maakuntaa korkeammat. Lisäksi Iijoki-laaksossa on jonkin verran ns.

vajaatuottoisia metsiä. Metsäohjelman päämäärinä ovat monipuolinen biotalous, metsäluonnon tuottamien mahdollisuuksien (ekosysteemipalvelut) ylläpito ja hyödyntämisen lisääminen sekä monipuolistaminen ja toimintaympäristön kehittäminen. Hakkuutavoite on metsien kehitykseen nähden maltillisesti nouseva. Kunnostusojitustavoite on toteutumaan nähden lievästi kasvava: turvemaiden metsien tuoton ylläpito edellyttää kunnostusojituskiertoa. Toimintalinja 2.1 koskee monimuotoisuuden edistämistä, vesistökuormituksen vähentämistä ja maisema- ja virkistysarvojen lisäämistä. Toimintalinja sisältää useita vesiensuojelun toimenpiteitä.

Toteutuessaan metsäohjelma merkitsee metsätalouden valuma-alueutoimenpiteiden kuten hakkuiden ja kunnostusojitusten lievää kasvua. Metsäohjelma on kytketty Oulujoen-Iijoen vesienhoito-ohjelman toteutukseen. Metsäohjelmaan sisällytetyt vesiensuojelutoimenpiteet johtavat toteutessaan siihen, ettei vesistökuormitus lisääny. Olennaista on, että millä laajuudella mainitut toimenpiteet toteutuvat. Yhteensovitus Iijoen raakkupurojen vesiensuojeluun on mainittu erikseen.

Metsäohjelma uusitaan vuoden 2015 aikana. Peruslinjauksiin ei ole odotettavissa suuria muutoksia metsien hitaasta kehityskaaresta johtuen.

Johtopäätökset visiotyölle:

Puunjalostuksen arvoketju on Iijoki-alueen elinkeinoelämän

keskeisiä osia ja samalla laajin valuma-alueeseen vaikuttava toiminto. Visiohankkeessa voidaan tunnistaa metsätalouden vesistövaikutusten vähentämisen oleellisia kysymyksiä Iijoella ja hakea tapoja niiden ratkaisemiseen.

Pohjois-Pohjanmaan luonnonvarasuunnitelman välitarkastus 2011-2016 (Metsähallitus)

Metsähallituksen Pohjanmaan luonnonvarasuunnitelma koskee valtion metsien ja vesien kaikkia käyttömuotoja. Hakkuumäärätavoitteet ovat metsien kehityksen mukaisesti kasvavia ja harvennushakkuita lisääviä. Suunnitelmaan sisältyy soiden, metsien ja purojen ennallistamista. Kalataloustavoitteena on luontaisten kala- ja rapukantojen vahvistaminen ja kalojen elinympäristön parantaminen.

Luonnonvarasuunnitelman tavoitteet kohdistuvat Iijoki-alueella, jossa valtion maiden pinta-alaosuus on suuri; osuus on erityisen suuri Taivalkoskella (166 000 ha, eli 63 %) ja Pudasjärvellä (270 000 ha eli 46 %). Valtion vesialueomistus on samaa luokkaa. Luonnonvarasuunnitelmassa tiivistetään kalastusalueyhteistyötä ja pyritään yhteislupa-alueisiin Iijoen keskiosalla, Kostonjoella ja Korvuanjoella. Kostonjärvelle halutaan perustaa virkistyskalastusalue. Metsähallituksen tavoitteena on tukea Iijoen vaelluskalakantojen palauttamista osallistumalla sitä koskeviin hankkeisiin.

Luonnonvarasuunnitelma on tulossa uusimisvaiheeseen vesistövisio-hankkeen aikana.

Johtopäätökset visiotyölle:

Metsähallituksen valmius vaelluskalakantojen palautusyh-teistyöhön ja kala- ja rapukantojen elinympäristön parantamiseen on otettava huomioon visiohankkeen lähtökohtana. Luonnonvarasuunnitelma voisi tulevaisuudessa toimia visio-n mahdollisena toteutuskanavana valtion maiden ja vesien osalta.

Pohjois-Pohjanmaan biotalouden kehittämisstrategia 2015-2020

Biotalous kehittämisstrategia tähtää siihen, että maakunnan biotalous pääsee mukaan biotalouden käynnissä olevaan globaaliin kasvuun. Perustana ovat alueen luontaiset vahvuudet. Biostrategia käsittelee biotaloutta arvoketjuitten ja toimenpiteillä pyritään vahvistamaan arvoketjuja kokonaisuudessaan siten, että alueella syntyvä lopputuotearvo muodostuu mahdollisimman korkeaksi.

Toimenpiteitä ei ole kohdennettu, poikkeuksena Iijoen kalatiet. Strategian tavoitteista todennäköisimmin eniten voivat koskea Iijokea elintarvikkeiden ja luonnontuotteiden jäljitettävyyttä, turvevarojen uusiutuva käyttö ja korkean arvonnallisten tuotteiden sekä suljetun ravinne- ja materiaalikierroksen. Iijoen kalatiet ja vaelluskalakantojen elvyttäminen sisältyvät biostrategiaan. Biostrategiaan sisältyvä vesiviljelyn lisääminen koskee Iijoen aluetta, jossa pääosa vesiviljelmästä on nykyisin. Vesiviljely on vesistökuormittaja, mutta biostrategian tavoitteeseen kuuluu nimenomaan suljetun kierron laitosten kannattavuuden parantaminen.

Se, että pyrkimys suljettuihin materiaali- ja ravinnekiertoihin on biostrategian päätavoitteissa, on pitkällä tähtäimellä Iijoen tilakehityksen kannalta myönteistä. Asia liittyy kaikkeen biotalouden vesistökuormitukseen.

Johtopäätökset visiotyölle:

Visiohankkeella edistetään biotalouden kehittämisstrategian Iijoen vaelluskalatavoitetta. Vesiviljelyn ja suljettujen materiaali- ja ravinnekiertojen edistäminen on otettava huomioon.

Pohjois-Pohjanmaan energiastrategia 2020, Kollaja-hanke

Energiastrategia painottaa energiaosaamista, omien energiavarojen tehokasta ja ympäristövastuullista käyttöä ja vähäpäästöisyyttä. Tuotantorakenteen muuttumisen tuuli- ja aurinkoenergian suuntaan on todettu lisäävän säästö-energian kysyntää. Energiastrategiassa on todettu PVO:n Kollaja-hankkeen suunnittelun vireillä olo, hankkeen säästövoimapotentialia ja että toteuttaminen edellyttäisi koskien-suojelulain muuttamista.

Johtopäätökset visiotyölle:

Iijoen nykyistä voimatalouskäyttöä on syytä käsitellä energia-tehokkuuden, vähäpäästöisyyden ja ympäristövastuullisuuden näkökulmista.

Ilmastomuutos

Ilmastomuutoksen vesistövaikutukset ovat vielä osin epäselviä. Ottaen huomioon lämpötila-, sadanta- sekä lumi- ja jääpeitemuutokset vaikutukset Iijoen kaltaisessa pohjoisessa vesistössä voivat olla suuria, ja vesistön ekologia voi muuttua olennaisesti.

YK:n Ilmastomuutosta koskevan puitesopimuksen (UNFCCC) tavoitteena on saada aikaan kasvihuonekaasujen pitoisuuksien vakiintuminen ilmakehässä sellaiselle tasolle, ettei ihmisen toiminnasta aiheudu vaarallista häiriötä ilmastojärjestelmässä. Ihmisen toiminnasta aiheutuvat kasvihuonekaasupäästöt ovat jatkaneet kasvuaan ja päästöjen kokonaiskasvusta arviolta 78 % on peräisin fossiilisista polttoaineista ja teollisista prosesseista. Päästöjen hillinnässä yhtenä keinona pidetään sähköntuotannon ohjaamista vähähiilisempiin vaihtoehtoihin. Tavoitteilla voi olla taloudellisia, sosiaalisia ja muita ympäristönsuojeluun ja sopeutumiseen liittyviä oheishyötyjä esimerkiksi luonnon monimuotoisuuden suojelu ja vesivarojen suojelu.

Pohjois-Pohjanmaan ilmastostrategiassa varaudutaan ja testostetaan vesiensuojelua ilmastomuutoksen aiheuttamien muutosten kasvaessa, varaudutaan tulvien ja kuivuuden hallintaan sekä sovitetaan tulvasuojelun ja energiantuotannon näkökulmat vesien säätelyssä.

Johtopäätökset visiotyölle:

Ilmastomuutos on otettava huomioon vesistöekologian muutostekijänä, joka voi olla merkittävä. Lähtökohtana voidaan käyttää Pohjois-Pohjanmaan ilmastostrategiaa. Vesistövisioon tulisi sisällyttää tekijät, joissa ilmastomuutoksen vaikutukset

ovat keskeisessä asemassa. Yhteensovittamisen toimintamalli edesauttaa ilmastostrategian tavoitteiden saavuttamista.

3.2 Sidosryhmien tavoitteet Iijoella

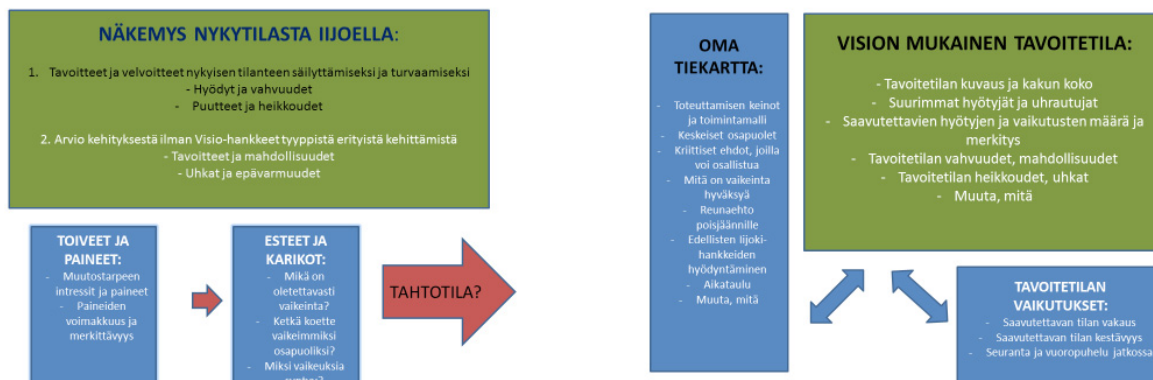
3.2.1 Tavoitteiden kartoittaminen

Sidosryhmien Iijoen kehittämiseksi asettamien tavoitteiden selvittämiseksi järjestettiin haastattelutilaisuuksia, joihin kutsuttiin hankkeen kannalta keskeisten sidosryhmien edustajat. Haastatteluvien ryhmien koko vaihtelin 2-7 henkilöön ja haastatteluita oli tekemässä 2-3 henkilöä. Haastattelutilaisuuksien kokonaismäärä oli 20 ja haastateltuja sidosryhmiä oli kaikkineen 26. Yhteensä haastateltiin noin 80 eri sidosryhmiin kuuluvaa henkilöä.

Sidosryhmähaastattelujen yhdenmukaistamisessa käytettiin kuvan 3.1 mukaista runkoa. Haastattelujen luonne pyrittiin kuitenkin pitämään vapaamuotoisena ja haastateltavat saat-

toivat itse vaikuttaa keskusteltavien asioiden järjestykseen. Haastateltavat esittivät myös paljon täsmennyksiä kysymyksiä visiohankkeesta, sen taustoista ja tavoitteista.

Haastateltuja sidosryhmiä olivat Metsähallitus (23.3.2015), PVO vesivoima Oy (23.3.2015), Ii-joen kalastusalue (25.3.2015), Pohjois-Pohjanmaan luonnonsuojelu-piiri (26.3.2015), Iijoen kalastuskuntia (27.3.2015), Etelä- ja Pohjois-Iin kalastuskunnat (27.3.2015), Pohjois-Pohjanmaan ELY-keskus (1.4.2015), Iijoen alueen paliskunnat ja Paliskuntain yhdistys (1.4.2015), Keski-Perämeren kalastusalue (8.4.2015), Perämeren kalatalousyhteisöjen liitto ry/Pro Agria (7.4.2015), Iin kunta (24.4.2015), Pudasjärven kaupunki, Kollaja-myönteiset (23.4.2015), Pudasjärven kaupunki, Kollaja-kielteiset (23.4.2015), Taivalkosken kunta (13.4.2015), Lapin ELY-keskus (8.4.2015), MMM (16.4.2015), YM (16.4.2015), Iijoen suojelu-yhdistys (19.4.2015), Pudasjärven luonnonsuojeluyhdistys ry (19.4.2015), Pudasjärven per-hokalastajat ja Suomen vapaa-ajan kalastat (1.4.2015), Oulun kaupunki (30.4.2015), Pohjois-Pohjanmaan liitto (4.5.2015).

NÄKEMYS NYKYTILASTA IJOELLA	
Tavoitteet ja velvoitteet nykyisen tilanteen säilyttämiseksi ja turvaamiseksi	- Hyödyt ja vahvuudet - Puutteet ja heikkoudet
Arvio kehityksestä ilman Visio-hankkeet tyypistä erityistä kehittämistä	- Tavoitteet ja mahdollisuudet - Uhkat ja epävarmuudet
Toiveet ja paineet	- Muutostarpeen intressit ja paineet - Paineiden voimakkuus ja merkittävyys
Esteet ja karikat	- Mikä on oletettavasti vaikeinta? - Ketkä koette vaikeimmiksi osapuoliksi? - Miksi vaikeuksia syntyy?
VISION MUKAINEN TAVOITETILA	
Tavoitetilan kuvaus	- Tavoitetilan kuvaus ja kakun koko - Suurimmat hyötyajat ja uhrautajat - Saavutettavien hyötyjen ja vaikutusten määrä ja merkitys - Tavoitetilan vahvuudet, mahdollisuudet - Tavoitetilan heikkoudet, uhkat - Muuta, mitä?
Oma tiekartta	- Toteuttamisen keinot ja toimintamalli - Keskeiset osapuolet - Kriittiset ehdot, joilla voi osallistua - Mitä on vaikeinta hyväksyä? - Reunaehto poisjäännille - Edellisten Iijoki-hankkeiden hyödyntäminen - Aikataulu - Muuta, mitä?
Tavoitetilan vaikutukset	- Saavutettavan tilan vakaus - Saavutettavan tilan kestävyys - Seuranta ja vuoropuhelu jatkossa

Kuva 3.2.1 Sidosryhmähaastattelujen runko

Haastattelut toteutettiin keskustelumaisina, jossa haastattelut itse vaikuttivat käsiteltäviin asioihin ja niiden painoituksiin. Haastattelujen alussa esiteltiin hanke ja tilaisuutta varten laadittu alustava haastattelurunko, sekä vastattiin hanketta koskeviin kysymyksiin sen mukaan, miten paljon ennakkotietoa kyseiselle sidosryhmällä hankkeesta oli.

Lähes jokaisen haastattelun alussa tarvittiin eräänlainen ”luottamuskeskustelu”, koska ennakkoluulo visiohankkeen perimmäisiä tavoitteita ja siten koko prosessin käynnistymistä kohtaan oli varsin laajaa.

Iijoen varren sidosryhmien esittämät arviot etenkin joen nykytilasta ja siihen vaikuttavista tekijöistä poikkesivat toisistaan joen eri osissa. Eri osissa jokea esitetty näkemykset on jaettu kolmeen alueelliseen ryhmään:

1. Jokisuu ja alajuoksua,
2. Keskiosaa ja Pudasjärven seutu
3. Yläjuoksua.

Sidosryhmien mielipiteet poikkesivat kuitenkin vielä selvemmin jaottelun mukaisten alueiden sisällä. Erityisen voimakkaasti näkemykset jakautuvat Pudasjärvellä, jossa näkemykset Iijoen nykytilasta ja sen kehittämisestä ovat jakautuneet voimakkaasti kahteen vastakkaiseen kantaan. Asenteen lähes kaikkiin joen kehittämiseen liittyviin suunnitelmiin ratkaisee lähes täysin se, millainen näkemys sidosryhmällä on Kollaja-hankkeesta ja sen hyväksyttävyydestä osana Iijoen kehittämistä ja sitä kautta mahdollisesta kuulumisesta visiohankkeen tavoitteisiin.

3.2.2 Näkemys Iijoen nykytilasta

Näkemyksessä Iijoen tilasta korostuivat keskeisimmin veden laatu ja siihen vaikuttavat tekijät, kysymys kalateistä ja vaeluskalojen palauttamisesta, kalastuksen järjestely ja siihen liittyvät vastuut, alueen toimijoiden välinen luottamuspuola, sekä etenkin joen keskiosassa Kollaja-hankkeen laaja vaikutus alueen ilmapiiriin ja kaikkiin toimiin Iijoen kehittämisessä.

Jokisuussa ja alajuoksulla

Alajuoksulla tuotiin esiin, että joen lietemäärä on lisääntynyt ja sitä kautta veden laatu jokisuussa on heikentynyt. Syyinä veden laadun heikkenemiseen pidetään metsäojituksia ja maataloutta. Myös Siuruanjoen kuntoa pidetään huonona. Iin alueella kalastukseen tukeutuva matkailu toimii tällä hetkellä kohtuullisesti. Turisteja on käynyt, sillä alueen sijainti valtakunnallisesti hyvä.

Keskiosassa ja Pudasjärven seudulla

Tämän hetkinen tilanne Iijoen keskiosassa on vaikea. Tilanne on lukkiutunut Kollaja-hankkeen, joka nousi uudelleen esille vuonna 2007, takia. Tätä ennen tilanteen kuvattiin menneen parempaan suuntaan, mutta Kollaja herätti ”koskisodan” (haastateltujen käyttämä termi) uudelleen henkiin. Tilanne on kärjistynyt jopa henkilötasolla; perheissä on tästä syystä ristiriitoja, eikä toisille erimielisille puhuta normaalissa kanssakäymisessä.

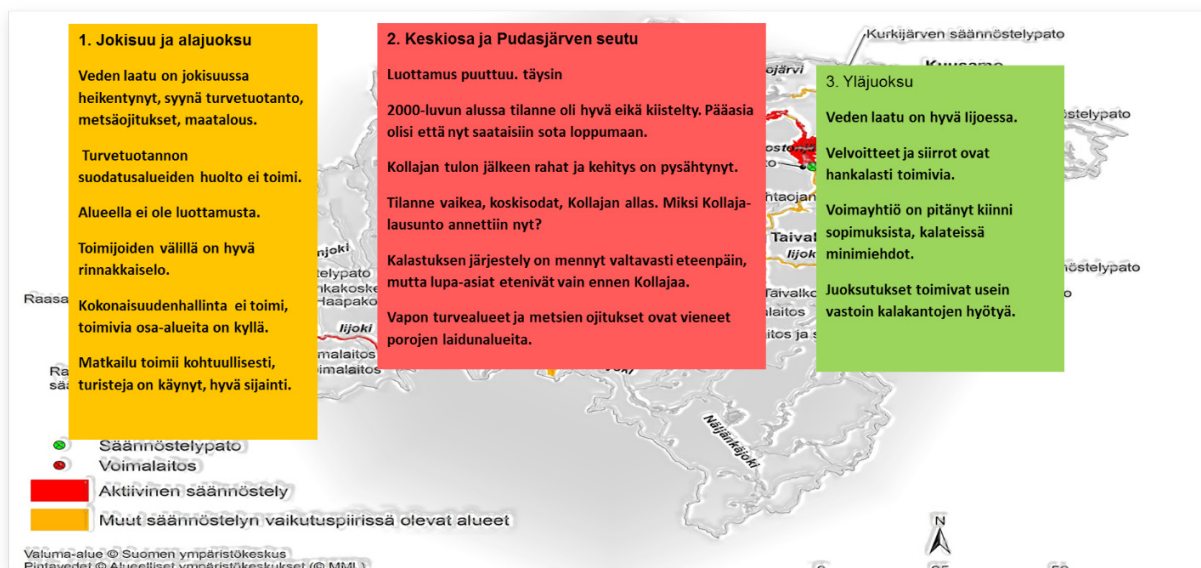
Edelleen ihmeteltiin vahvasti, miksi Pudasjärven kunnan Kollaja-lausunto tarvittiin juuri nyt?

Velvoitteet ja siirrot ovat hankalasti toimivia tämän hetkessä tilanteessa. Kalastuksen järjestely on kyllä mennyt valtavasti eteenpäin, mutta lähes kaikki lupa-asiat etenivät ennen Kollajan uutta käsittelyä.

Yläjuoksulla

Yläjuoksulla ei nähdä ongelmaa veden laadussa, vaan sidosryhmien näkemyksissä tuotiin esiin, että veden laatu Iijossa on kaikkineen hyvä.

Voimayhtiö on pitänyt kiinni sopimuksista. Kalateissa on sovitut minimiehdot, joita myös voimayhtiö on noudattanut.

3.2.3 Iijoen kehittämisen tavoitteet

Riippumatta visiohankkeen toteutumisesta ovat sidosryhmien mukaan Iijoen kehittämisen tärkeimpiä tavoitteita vaelluskalojen palauttaminen ja veden laadun parantaminen. Suuri ratkaisua vaativa ongelma on kuitenkin Kollajäkysymyksen saaminen nykyistä pysyvämpään ratkaisuun. Huolimatta siitä, että tämänhetkiset näkemykset hyväksyttävästä Kollaja-ratkaisusta poikkesivat erittäin voimakkaasti toisistaan, koetaan ratkaisun löytyminen välttämättömäksi henkisen ilmapiirin ja luottamuksen parantamiseksi. Kumpikin näkemys korosti sitä, että nykyinen tilanne on halvaannuttanut kaiken muunkin yhteistyön Iijoen alueen kehittämisessä.

Jokisuussa ja alajuoksulla

Jokisuussa tuotiin esiin myös Kollaja-hankkeen myönteisiä vaikutuksia. Toisaalta korostettiin PVO:n velvollisuuksia hoitaa nykyiset ja vanhat asiat kuntoon, jonka jälkeen olisi mahdollista katsoa vesivoiman lisärakentamisen mahdollisuuksia. Kehittämisessä on erityisesti muistettava Raasakan vanhan uoman merkitys.

Keskiosassa ja Pudasjärven seudulla

Sidosryhmissä esitetyt kannanotot vaihtelivat voimakkaasti, joten seuraavassa esitetyt näkemykset kuvaavat vallitsevaa ristiriitaa.

Koordinointitarve kuntien välisessä kaavoituksessa on tehostettava. Iijoen merkitys on ehdottomasti selkeytettävä, mukaan lukien kalastus ja voimatuotanto.

Iijoki on hyvä lohijoki, kalastuksen helmi. Vesivoimaa tulee lisätä uudella tekniikalla, ei patoamalla ja rakennetuilla altaille, vain tulvavedet saa ottaa talteen.

Kollajasta on mahdollista keskustella vasta jos siitä tulee lain mukainen hanke.

Yläjuoksulla

Yläjuoksulla nähdään keskeisimpänä kehittämisen kohteen kaavoituksen tavoitteiden ja toimintatapojen yhtenäistämisen ja toivotaan lisää kuntienvälistä yhteistyötä etenkin rantayleiskaavan laadinnassa. Velvoitteiden osalta taimenen osuus istutuksissa on liian pieni.

Kalastusalueiden yhteinen lupa olisi tavoiteltava asia, Iijoki yhden luvan alla, sovussa ja yhdessä. Yläjuoksulla uusi vesistö-rakentaminen nähdään myös mahdollisena.

3.2.4 Keinot tavoitetilan saavuttamiseksi

Iijoen kehittämisen tulisi sisältää konkreettisia tekoja, vaikka pienin askelin, jotta luottamus eri toimijoiden välillä voisi vahvistua. Kehittäminen ja yhteinen toiminta tulisi aloittaa hankkeista, joista vallitsee jo nyt mahdollisimman suuri yksimielisyys. Tällaisia voisivat olla vaelluskalojen palauttamisen jatkaminen (kalastusjärjestelyt, alusvaelluskysymyksen ratkaiseminen), sekä nykyisten vesiensäännöstelyn ehtojen toimintamallien tarkentaminen ja niistä kiinnipitäminen. Sen jälkeen voitaisiin aikaisintaan lähteä ratkaisemaan vaikeampia kysymyksiä, kuten Kollaja-hankeen toteuttamisen mahdollisuudet.

Jokisuussa ja alajuoksulla

Keskeinen keino on tukea tahtotilaa ja sen perustana oleva luottamus syntyy parhaiten konkreettisten tekojen kautta. Kyse on pelisäännöistä ja niiden noudattamisesta. PVO:lle

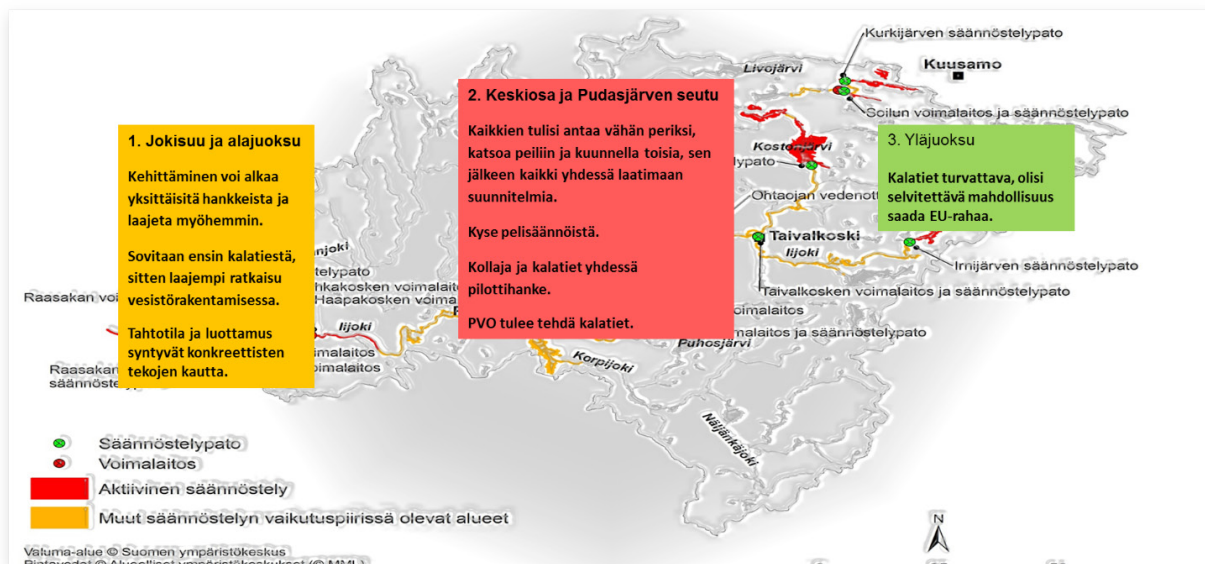
toivotaan lisää uskottavuutta ja tiedotusta omista toimitaan. Kaikkien osapuolten on vastattava taloudellisista velvoitteistaan, myös joen virkistyskäytön merkitys on etenkin alajuoksulla huomioitava.

Keskiosassa ja Pudasjärven seudulla

Keskeisin keino on rakentava yhteistyö, sillä nyt tarvitaan uutta uskoa ja luottamusta. Ihmisiä kylmää jatkuva pelko tulevaisuudesta, joten Kollajan halvaannuttava vaikutus on saatava pois.

Yläjuoksulla

Yläjuoksulla keskeinen keino kalatiet turvaamisessa olisi selvittää, onko hankkeisiin mahdollista saada EU-rahaa. Hanke voitaisiin toteuttaa esimerkiksi Kollajan ja kalateiden yhteisenä pilottihankkeena.

3.2.5 Visiohankkeen tarve ja tavoitteet

Visio-hankkeen toteuttaminen koettiin pääosin tarpeelliseksi, jopa erittäin hyvänä keinoja saavuttaa Iijoen kehittämiseen liitettävät tavoitteet. Joissakin kannanotoissa hankkeen kuitenkin pelättiin heikentävän muita samanaikaisesti eteneviä prosesseja, etenkin kalatalousvelvoitteiden tarkistuksia. Myös Kollajaan liittyvän koskiensuojelulain mahdollisen päivittämisen pelättiin olevan helpompaa, mikäli visiohanke lähtisi liikkeelle.

Jokisuussa ja alajuoksulla

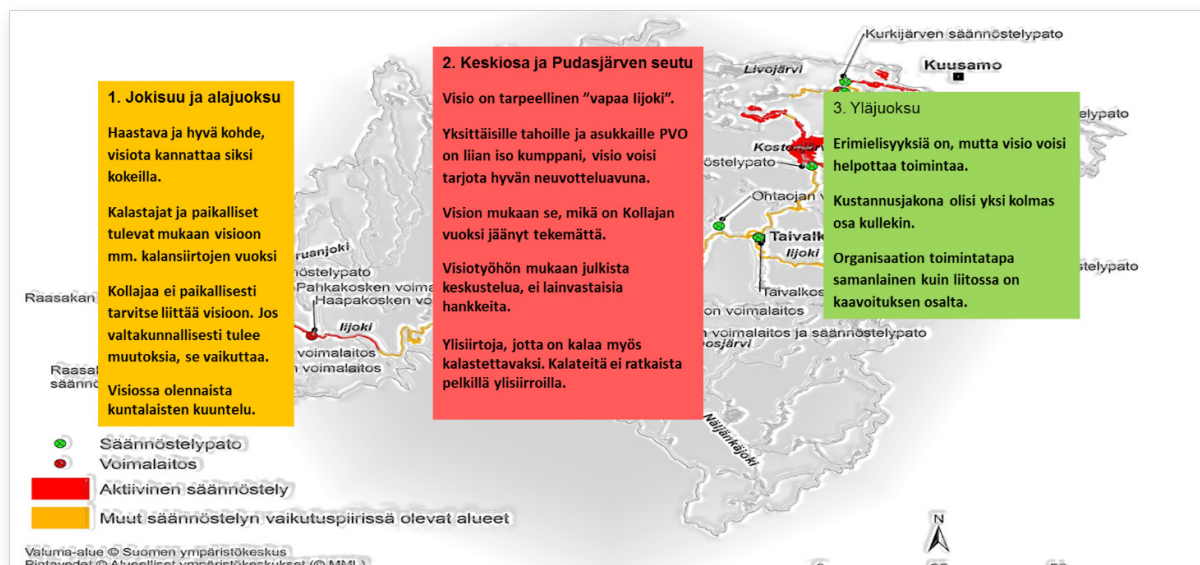
- Kalastajat ja paikalliset ovat halukkaita tulemaan mukaan visioon mm. kalansiirtojen vuoksi.
- Iijoki koetaan haastavana ja siten hyvänä kohteena pilotihankkeelle, visiota kannattaa siksi kokeilla.
- Kollajaan suhtaudutaan kriittisesti haittojen (veden laatu, säännöstelykäytäntö) mutta asiasta on mahdollista neuvotella kompensatioita hakien.

Keskiosassa ja Pudasjärven seudulla

- Yksittäisille ja pienille toimijoille ja asukkaille PVO on liian iso kumppani, visio voisi tarjota hyvän pohjan neuvottelutahona.
- Kollajan altaalla ei ole positiivista imago-vaikutusta. Kollajan seurauksena tarvitaan visio.
- ”Ei tätä tarvita mihinkään, näille on jo muut foorumit”. Tavoite voi olla huonompi ja voi hukkuu visiointiprosessiin.
- Vision tehtävä on osapuolten vaikutuksen optimointi, nyt kuuluu voimakkaimman ääni ja tahtotila, päätökset tekevät isot etujaan ajavat tahot.
- Maakuntaliitto voisi olla koordinaattori. Visiohanke tarvitsee autonomisen organisaation. Toimintatapa voisi olla samanlainen kuin liitossa on kaavoituksen osalta.

Yläjuoksulla

- Tavoite voisi olla skenaario Iijoki 2050 ja stepit siihen saakka. Eurooppalainen avain keskeisiin rahastoihin.
- Yhteinen hyöty motivoi.
- Tarvitaan kuntien yhteinen riittävän vahva hallinto-organisaatio, esimerkiksi kuntayhtymä.

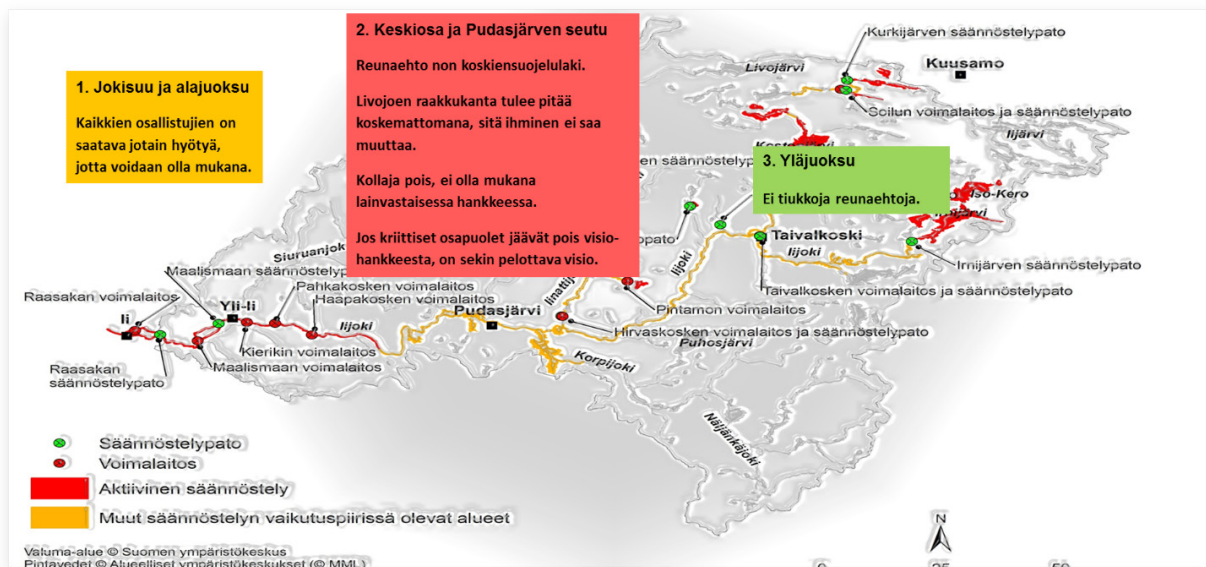
3.2.6 Visiohankkeeseen osallistumisen reunaehdot

Osa sidosryhmistä asettaa visiohankkeeseen osallistumiselle käytännössä yhden selkeän reunaehdon, eli kysymyksen Kollajan mukanaolosta visiotyössä. Jotkin ryhmät kokevat Kollaja-hankkeen laittomaksi, eivätkä siksi hyväksy sitä myöskään visiohankkeeseen. Toisaalta samat ryhmät pitävät poisjäännin yhteistyöstä huonona ratkaisuna, joten tässä kysymyksessä tulisi ennen hankkeen mahdollista aloittamista löytää kaikkia tyydyttävä ratkaisu.

Vaihtelu sidosryhmien asenteissa heijastaa erilaisia laajempia näkemyksiä ja arvostuksia Iijoen tavoiteltavasta tulevaisuudesta ja keinoista alueellisen elinvoimaisuuden säilyttämiseksi. Yhtäältä päämääränä esitettiin pyrkimystä kehittää Iijokea tavoitteena mahdollisimman luonnonmukaisen tila, jossa erityisesti korostetaan puhdasta luontoa, alueiden erämaisuutta ja siihen tukeutuvia toimintoja, kuten kalastus ja luonnon virkistyskäyttö, sekä kalastus- ja erämatkailu.

Toisen tavoitteen mukaisesti Iijoen vaikutusalueen elinvoimaisuus voidaan parhaiten säilyttää paikallisten luonnonvarojen ja resurssien hyödyntämisellä mahdollisimman vähän ympäristöhaittoja aiheuttaen. Tämän kannan mukaisia hankkeita ovat Kollaja, sekä merkittävästi myös maa- ja metsätalous sekä turvetuotanto. Edellä mainitut tavoitteet ovat mahdollisen kehityksen ääripäitä, joiden yhteen sovittavaan välimaastoon on koko Iijokea ja sen vaikutusalueen asukkaita palvelevien toimenpiteiden syytä sijoittua.

Sidosryhmien yhteisen näkemyksen mukaan visiohankkeen yksi keskeinen tehtävä on pyrkimys sovittaa yhteen alueellisesti ja asenteellisesti eri tavoin painottuneita näkemyksiä ja lieventää ristiriitoja. Toimivien ja hyväksyttävien suunnitelmien ja ratkaisujen tulee olla sellaisia, että ne osaltaan purkavat jännittyneitä asenteita ja ristiriitoja siten, että kaikki osapuolet kokevat tulevaisuuden oikeudenmukaisesti huomioitua.

3.3 Yleisötilaisuuksien viestit

Esiselvityksen aikana järjestettiin viisi keskustelutilaisuutta Iijokivarressa: Yli-Iissä (Kierikki 5.5.2015), Iissä (Micropolis 6.5.2015), Taivalkoski (Jalavan kauppa 7.5.2015) ja Pudasjärvellä (kaupungintalo 11.5.2015 ja Livon koulu 12.5.2015). Yleisötilaisuuksiin osallistui yhteensä 95 asukasta ja keskustelu aiheen tiimoilta oli vilkasta. Yleisömäärät vaihtelivat välillä 9-22 henkilöä. Yleisötilaisuuksien viestit mahdollista visiohanketta varten on tiivistetty seuraavassa jokaisen tilaisuuden osalta. Johtopäätökset visiotyötä varten on esitetty taulukoissa.

Oulu, Yli-Ii (Kierikki)

Yli-Iin keskustelutilaisuuteen, joka järjestettiin Yli-Iin suuralueen yhteistyöryhmän kokouksen yhteydessä, Kierikissä osallistui 15 asukasta sekä Oulun kaupungin kansalaistoininnan ja yhteisövaikuttamisen sihteeri.

Yli-Iin keskustelussa nousi esiin veden laatuun, vesimaisemaan ja säännöstelyyn, vaelluskaloihin ja (edellisten kautta) virkistyskäyttöön liittyvät asiat. Säännöstely ja turvetuotanto ovat useamman osallistuvan mielestä heikentyneen veden laadun taustalla, myös karjatalous tuli esille. Säännöstely vaikuttaa asukkaiden mukaan myös rantamaisemaan kun vesikasvit ja pajut valtaavat pajut ja näin vaikeuttavat rantojen virkistyskäyttöä. Erityisenä alueena tilaisuudessa nousi esiin Kaistonsuvanto, jossa esittäjien mukaan taloilta on mennyt maisema eikä uimaan enää pääse. Uima- ja veneenlaskupaikkoja toivottiin – ”kaikilla jokivarren asukkailla tulisi olla mahdollisuus uimarantaan sekä laskea vene vesille” (lainaus yleisötilaisuuden puheenvuorosta). Tilaisuudessa jätetyssä kirjallisessa palautteessa toivottiin, että vanhat uomat kunnostetaan, vesitetään ja niistä tehdään kalojen vaellusreittejä- ja kutualueita. Vaelluskala-asia nähtiin yhtenä tärkeimpänä osana Iijoen kehittämisessä.

Useamassa puheenvuorossa todettiin, että luottamus vesivoimayhtiöön on heikko, mutta toisaalta nähtiin, että visiohankkeen kautta luottamusta eri toimijoiden välillä voidaan ryhtyä parantamaan jos saadaan selkeät tavoitteet ja päästään toteuttamaan tavoitteiden mukaisia toimia.. Tilaisuudessa tuli esiin toive asukaskyselyn toteuttamiseksi ja erityisesti nuorten toiveiden ja näkemysten kuulemisesta visiota laadittaessa.

Yleisötilaisuus Yli-Ii		
Esillä olleet asiat	Selitys	Johtopäätös visiotyöhön
Vedenlaatu	Säännöstelyn ja turvetuotannon vaikutukset liettymiseen ja veden sameuteen	Vedenlaatukysymykset vahvasti esille visiotyös-sä
Vesimaisema	Säännöstely/heikot virtaamat lisäävät pusikoitumista ja heikentävät virkistysmahdollisuuksia	Vesimaisemaan ja sään-nöstelyn vaikutuksiin tulee kiinnittää rakennetulla osalla erityistä huomiota
Virkistyskäyttö	Edellisiin liittyen tarvi-taan toimia uima- ja veneenlaskupaikkojen mahdollistamiseksi	Virkistyskäytön rakenteet ja ”maisema” - yksi teema visio-työhön
Vanhat uomat ja vaelluskalat	Vanhojen uomien kun-nostaminen vaelluskalo-jen nousureittinä ja kutualueena.	Vaelluskalat ja vanhat uomat mukaan visiotyöhön.
Asukaskysely	Erityisesti tulisi saada nuorten toiveet esiin.	Asukaskyselyn toteuttaminen ja nuorten ”äänen” esiin nostaminen osaksi visiotyötä.

Ii (Micropolis)

Iin keskustelutilaisuuteen Micropoliksessa osallistui 15 asukasta. Iissä tärkeimpinä asioina keskustelussa nousivat esiin veden laatuun, säännöstelyyn, vanhan uomaan, vaelluskaloihin sekä (edellisiin liittyen) virkistyskäytön kysymykset. Iissä oltiin vahvasti sitä mieltä, että hyvä vedenlaatu on kaiken kehittämisen perusta. Vedenlaatuun vaikuttavat alajuoksulla yläpuolen maankäyttö, ennen kaikkea turvetuotanto, ja säännöstely. Säännöstely on myös tekijä, joka haittaa virkistyskäyttöä ja kalastusta, kun veden pinnan taso vaihtelee aikaisempaa enemmän sen jälkeen kun Raasakkaan tuli kolmas turpiini. Asukkaiden pelkona on, että Kollajan rakentaminen edelleen heikentää Iin alueen tilannetta, kun vedenlaatu heikkenee ja vettä ei tarvitse enää ohijuoksuttaa vanhan uoman kautta, jolloin uoma ei puhdistu, vaan pusikoituu ja liettyy entisestään. Useassa puheenvuorossa oltiin sitä mieltä, että vaelluskalojen palauttaminen tulisi aloittaa vanhan uoman kunnostamisella ja sen hyödyntämisellä sekä vaellusreitteinä että vaelluskalojen ja nahkiaisen kutualueena. Näin lisättäisiin myös paikallisten viihtyvyyttä ja muiden alueen käyttäjien mahdollisuuksia virkistykseen.

Vanha uoma nähtiin myös vetovoimaisena kalapaikkana tulevaisuudessa. Vanhaan uomaan toivottiin useammassa puheenvuorossa lisää vettä, jotta sen kehittäminen mahdollistuisi. Iissä esitettiin, että tarvitaan säännöstelyohjelma, jossa määritetään virtaamien määrät ja ajat tarkasti. Tämä on yhteydessä ympäristövirtaama -käsitteeseen, johon on asetettu toiveita myös valtakunnallisesti säännöstelyn kehittämisessä ja hyväksyttävyyden lisäämiseksi. Lisäksi todettiin, että lähes joka talossa on vene ja veneily on Iijoella on tärkeä virkistysmuoto, joten veneilymahdollisuuksien parantamiseen tulee kiinnittää huomiota.

Useammassa puheenvuorossa todettiin, että visiotyössä asukkaiden näkökulmia tulee saada enemmän esiin. Selvityksiä on iläisten osallistujien mielestä tehty tarpeeksi, nyt pitää kääriä hihat ja löytää se oleellinen mitä halutaan tehdä.

Yleisötilaisuus Ii		
Esillä olleet asiat	Selitys	Johtopäätös visiotyöhön
Vedenlaatu	Säännöstelyn ja turvetuotannon vaikutukset liettymiseen ja veden sameuteen. Veden laatu kehitystyön perusta.	Vedenlaatukysymykset vahvasti esille visiotyössä
Vesimaisema	Säännöstely/vaihtelevat virtaamat heikentävät virkistysmahdollisuuksia Raasakan alapuolella ja lisäävät pusikoitumista eritoten vanhassa uo-massa	Vesimaisemaan ja säännöstelyn vaikutuksiin tulee kiinnittää rakennetulla osalla erityistä huomiota
Vanha uoma ja vaelluskalat	Vanhassa uomassa liian vähän virtaamaa. Lisää vettä, kunnostuksia ja se voisi toimia vaellusreitteinä sekä vaelluskalojen kutualueena.	Sama kuin edellinen, ympäristövirtaaman mahdollisuuksia selvitetään Iijoen osalta. Vaelluskalat ja vanha uoma mukaan visio-työhön.
Virkistyskäyttö	Edellisiin liittyen tarvitaan toimia uima-, kalastus - ja veneenlaskupaikkojen mahdollistamiseksi	Virkistyskäytön rakenteet ja ”maisema” -yksi teema visio-työhön
Asukkaiden näkemykset	Erityisesti tulisi saada nuorten toiveet esiin.	Alueryhmät ja asukaskyselyn toteuttaminen

Taivalkoski (Jalavan kauppa)

Taivalkosken keskustelutilaisuuteen osallistui 17 paikallista. Tilaisuudessa keskusteltiin eniten vaelluskaloista ja kalateistä, mutta myös Kollajasta ja vesivoiman roolista joen tulevaisuudessa. Paljon oli puhetta kalateiden toimivuudesta, rahoitusvastuista ja kalastusmatkailun hyödyistä. Toisaalta vaadittiin vesivoimayhtiötä kustantamaan kalatiet, toisaalta toivottiin, että asia hoidetaan hyvässä yhteistyössä PVO:n kanssa, kuitenkin niin, etteivät kunnat ole siinä merkittävässä roolissa. Joen kehittämiseksi toivottiin sekä voimallistosten purkamista että joen jatkorakentamista ja esitettiin myös Iijoen kansallispuiston perustamista. Tilaisuudessa toivottiin myös jokivarren yhteistä suunnittelua ja kaavoittamista. Iijoella todettiin olevan matkailullista potentiaalia, jota ei ole hyödynnetty, mutta toisaalta epäiltiin esimerkiksi kalastusmatkailulla saavutettavan suuria aluetaloudellisia hyötyjä.

Yleisötilaisuus Taivalkoski		
Esillä olleet asiat	Selitys	Johtopäätös visiotyöhön
Vaelluskalat, palauttaminen, kalatiet	Vaelluskalojen palauttamisen tärkeys, kalateiden rakentaminen	Vaelluskalat ja kalatiet mukaan visiotyöhön.
Vesivoiman rooli Iijoen tulevaisuudessa	Toivottiin sekä olemassa olevien voimaloiden purkamista ja toisaalta Iijoen jatkorakentamista	
Jokivarren kuntien ja toimijoiden yhteistyö	Suunnittelun ja kaavoituksen yhteistyö	Luottamuksen rakentaminen ja tiedonvaihto tärkeää visiotyössä

Pudasjärvi (Kurenala, kaupungintalo)

Pudasjärven kuntakeskuksessa järjestettyyn tilaisuuteen (11.5.2015) osallistui 22 asukasta, mikä oli suurin keskustelutilaisuuksien osallistujamäärä.

Kaupungintalon tilaisuudessa keskustelu keskittyi suurelta osin Kollaja-hankkeeseen ja sen ympärillä vaelluskalojen palauttamiseen, luottamukseen ja vesistövisiohankkeen mahdollisuuksiin ja sisältöön. Tilaisuudessa tuli esille Kollaja-hankkeen ympärillä käyty keskustelu kevään aikana ja asian käsittely Pudasjärven kaupunginvaltuustossa. Kollajaan viitattiin lähes jokaisessa puheenvuorossa ja Kollaja-hankkeen nähtiin joissakin puheenvuoroissa vaikuttavan myös Iijoen vesistövisiohankkeeseen, koska se on mainittu suunnitteluteksteissä.

Puheenvuoroissa tuli esille se, miten Kollaja-keskustelu on jakanut väestöä Pudasjärvellä ja hankaloittanut muuta työtä kunnassa ("raastava asia" – lainaus). Monen osallistujan mukaan luottamus vesivoimayhtiöön on vähäistä Kollaja-hankkeen ja toisaalta vaelluskalojen palauttamisen hitaan edistymisen vuoksi. Epäilyjä vesistövisiohankkeen onnistumiseksi esitettiin juuri tältä pohjalta. Suhtautuminen vesistövisiohankkeeseen oli kahtalainen: osa oli sitä mieltä, ettei sitä tarvita, ja osa sitä mieltä, että sitä tarvitaan jos Kollaja-hanketta ei käsitellä visiotyön osana.

Osa osanottajista esitti, että vesistövisiohanketta ei tule toteuttaa ja se on resurssien haaskausta, sillä olemassa olevat lait, strategiat ja suunnitelmat ohjaavat Iijoen valuma-alueen kehittämiseen. Vesienhoidon suunnittelu, tulvanhallintasuunnittelu, kalatierstrategia, kalastuslaki sekä kalastusalueen hoito- ja käyttösuunnitelma antavat riittävän pohjan ja "tiekartan" Iijoen kehittämiseen eikä lisäryhmiä ja -työtä olemassa olevien lisäksi tarvita. Lisäksi useammassa puheenvuorossa esitettiin, että voimayhtiön vastuulla on kalateiden rakentaminen. Useammassakin puheenvuorossa kuitenkin todettiin, että visiota tarvitaan (kun Kollaja-hanketta ei käsitellä sen yhteydessä), jotta Iijoen arvoa – joka on jo nyt merkittävä asukkaille – saadaan nostettua. Esitettiin, että jos Iijoen arvoa saadaan visiohankkeelle nostettua, Kollajan suunnittelu osoittautuu entistä hankalammaksi. Yhdessä puheenvuorossa todettiin, että vesistövisiohankkeen tulisi keskittyä vaelluskala-asiaan ("yhteinen vaelluskalavisio"), jotta kalatiet saadaan vihdoin rakennuttua. Toisaalta esitettiin, että tarvitaan kokonaisvaltaista otetta, ei vain keskittymistä vaelluskalakysymyksiin. Tuotiin myös esiin, että visiota tarvitaan eri osapuolten tiedonvaihdon ja keskinäisen luottamuksen lisäämiseksi; tulisi ainakin tietää mitä toiset tekevät ja suunnittelevat. Toivottiin myös, että visiotyöhön kutsuttaisiin ja osallistuttaisiin laajasti.

Yleisötilaisuus Pudasjärvi (Kurenala)		
Esillä olleet asiat	Selitys	Johtopäätös visiotyöhön
Kollaja	Kollaja-hankkeen esillä olo vaikeuttaa Iijoen kehittämistyötä ja yhteistyökuvioita.	Jos Kollaja-hanke on esillä, osa sidosryhmistä ja osa väestöä ei osallistuisi visiotyöhön.
Vaelluskalat, palauttaminen, kalatiet	Vaelluskalojen palauttamisen tärkeys, kalateiden rakentaminen	Vaelluskalat ja kalatiet mukaan visiotyöhön.
Vesistövisiotyö	Epäilyjä hankkeestaavienväestöneutraaliudesta. Osa katsoi, ettei visiotyötä tarvita, ja osa, että tarvitaan, kun Kollaja-hanketta ei oteta mukaan. Iijoen arvon nostaminen ja vaelluskalakysymykset isoon rooliin. Laaja osallistaminen ja tiedonvaihto visiotyössä.	Kollajaa ei oteta mukaan visiotyöhön, käsitellään vain jos lainsäädännössä tapahtuu muutoksia hankkeen aikana. Iijoen arvon nostaminen visiotyössä. Alueryhmät ja asukaskyselyn toteuttaminen visiotyössä. Visiotyön eri ryhmien edustuksellisuuden ja työtapojen tarkka harkinta.

Pudasjärvi (Livo)

Pudasjärven Livon koululla (kylätalo nykyisin) järjestettyyn tilaisuuteen (12.5.2015) osallistui 9 asukasta.

Livonkin tilaisuudessa keskustelu keskittyi suurelta osin Kollaja-hankkeeseen ja sen ympärillä vaelluskalojen palauttamiseen, luottamukseen ja vesistövisiohankkeen mahdollisuuksiin ja sisältöön. Puheenvuoroissa todettiin, että ristiriitoja paikallisesti ei juuri olisi - esimerkiksi Iijoen kehittämiseksi - jos Kollaja ei olisi esillä. Kollaja-hanke on epävarmuustekijä, joka estää kehittämistä - luottamuksen rakentaminen tässä tilanteessa ei onnistu hetkessä. Kollaja-hanke olisi Livon kylän ja Livojoen osalta erittäin tuhoisa, koska Livojoki käännettäisiin altaaseen ja Livojoki on ollut ja tulee olemaan tärkeä vaelluskalojen lisääntymisalue. Yhdessä puheenvuorossa kuitenkin todettiin, että Kollaja voitaisiin toteuttaa yhdessä kalateiden kanssa ja se nostaisi Iijoen arvoa. Esitettiin myös, että kehittämisen täytyy mennä eteenpäin Kollaja-hankkeesta riippumatta.

Osallistujien mukaan vaelluskala-asiassa on tehty Pohjois-Pohjanmaan ELY-keskuksen ja kumppaneiden toimesta hyvää työtä, mutta kysyttiin milloin tulee tuloksia ("milloin konkretiaa, ei vain visiohöttöä").

Tilaisuudessa esitettiin epäilyjä vesistövisiohankkeen neutraaliudesta koska ajankohta Kollaja-asian käsittelyssä on lähes sama ("miten ei olisi ketunhantä kainalossa"). Suurimmassa osassa puheenvuoroissa todettiin, että visiotyössä Kollaja ei voi olla esillä. Toivottiin, että hankkeen ohjaus- ja muiden ryhmien valintaan ja edustavuuteen kiinnitettäisiin tarkkaa huomiota - esiselvityshanketta kiiteltiin eri osapuolten näkemysten aikaisesta huomioimisesta. Todettiin myös, että visiohanke voi laittaa painetta Kollaja-hankkeen hauraamiseen, ja, että visio voi olla hyvä työkalu tulevaisuuden hahmottamiseen laajemmin valuma-alueen ja jokivarren kehittämiseksi kun asukkaiden näkemykset otetaan vahvasti ja vakavasti huomioon – "ne visiot, jotka tulevat ulkopuolelta, jäävät saappaan alle"). Visio voi yhdistää valuma-alueen ihmisiä ja toimijoita, ja sillä voidaan saada konkreettisia tuloksia, kuten yhtenäinen lupa-alue virkistyskalastukseen. Lisäksi todettiin, että Iijoen tunnettuus alueen ulkopuolella on heikko, tarvitaan markkinointi jos matkailu aiotaan kehittää – visiohanke voi laittaa asiaa alulle.

Yleisötilaisuus Pudasjärvi (Livo)		
Esillä olleet asiat	Selitys	Johtopäätös visiotyöhön
Kollaja	Kollaja-hankkeen esillä olo vaikeuttaa Iijoen kehittämistyötä ja yhteistyökuvioita.	Jos Kollaja-hanke on esillä, osa si-dosryhmistä ja osa väestöä ei osallistuisi visiotyöhön. Kollaja ei oteta mukaan visiotyöhön, käsitellään vain jos lainsäädännössä tapahtuu muutoksia hankkeen aikana. Iijoen arvonnostaminen visiotyössä.
Vaelluskalat, palauttaminen, kalatiet	Vaelluskalojen palauttamisen tärkeys, kalateiden rakentaminen	Vaelluskalat ja kalatiet mukaan visiotyöhön.
Vesistövisiotyö	Visiotyö voi olla hyvä työkalu tulevaisuuden hahmottamiseen. Kollaja-hanketta ei tule ottaa mukaan. Iijoen arvonnostaminen valuma-alue-alueella, markkinointi. Laaja osallistaminen ja tiedonvaihto visiotyössä – paikallisten näkemykset esiin, iijokisten visio.	Kollajaa ei oteta mukaan visiotyöhön, käsitellään vain jos lainsäädännössä tapahtuu muutoksia hankkeen aikana. Iijoen arvonnostaminen visiotyössä. Iijoen arvonnostaminen, Iijoen markkinointi. Alueryhmät ja asukaskyselyn toteuttaminen visiotyössä. Visiotyön eri ryhmien edustuksellisuuden ja työtapojen tarkka harkinta.

3.4 Visiohankkeen tarve ja reunaehdot

Tarve

Esiselvityksen yhteenvedona voidaan todeta, että visiohankkeelle on tarve seuraavien haastatteluissa, yleisötilaisuuksissa sekä neuvottelukunnan kokouksissa esiin tulleiden tavoitteiden suhteen:

1. Iijoen arvon lisääminen

Iijoen arvon ja arvostuksen lisääminen ovat kaikkien osapuolten yhteisesti jakama tavoite, jota voisi kutsua mahdollisen visiohankkeen ylätavoitteeksi. Iijoen kehittäminen ja myös markkinointi tarvitsevat sysäystä, jonka visiohanke voi tarjota jos siinä päästään yhteisesti hyväksyttyyn ja konkreettiseen toimenpideohjelmaan ja jos päästään nostamaan tietoisuutta Iijoen arvosta ja potentiaalista. Toisaalta nähdään niin, että Iijoen arvo asukkaille on jo nyt suuri, mutta eri alueille on erilaisia tarpeita (esim. rakennetulla osalla säännöstely ja vanhat uomat), joita tulisi nostaa esiin.

2. Veden laatu

Vedenlaatuasiat olivat esillä eritoten alajuoksulla, rakennetulla osalla. Hyvä veden kemiallinen tila nähdään koko visiohankkeen kantavana voimana, sen pohjalla voidaan rakentaa muuta toimintaa. Hanke voi vaikuttaa maankäytön ja säännöstelyn kehittämiseen valuma-alueella.

3. Vaelluskalojen palauttamisen edistäminen

Vaelluskala-asia on yhteinen tavoite kaikilla osapuolilla, mutta sen edistämisen keinoista ollaan eri mieltä. Yhtä mieltä ollaan tarvittavista lisäselvityksistä palauttamisen onnistumiseksi, kuten vaelluspoikasten alasvaelluksen jatkotarkastelusta ja kalastusjärjestelyiden selvityksestä – nämä voidaan sisällyttää visiohankkeeseen. Sen sijaan kalatielupien hakijan ja tarkempien kalatiesuunnitelmien edistämisestä ollaan eri mieltä: osa toimijoista näkee, että ne tulisi sisällyttää mahdolliseen visiohankkeeseen, osa näkee, että tulee odottaa ja katsoa mitä kalatalousviranomainen tekee kalatalousvelvoitteiden mahdollisessa avaamisessa ja viemisessä lupaprosessiin. Jos nämä kaksi viimeistä sisällytetään visiohankkeeseen, on järkevää katsoa niitä vasta hankkeen loppupuolella. Lisäksi lohikalojen ylsiirtojen tavoitteista ja tarpeesta ollaan eri mieltä, tarvitaanko niitä tässä vaiheessa: osa esittää, että niitä voitaisiin tehdä asian – vaelluskalojen palauttamisen – ylläpitämiseksi ja joen eri osien yhteistyön lisäämiseksi – jos niitä siirrettäisiin kalastettavaksi tietyille alueille. Vaelluskalakysymykset liittyvät joka tapauksessa myös muihin tavoitteisiin ja tarpeisiin, kuten Iijoen arvon nostaminen, vedenlaatu ja virkistyskäyttö. Alajuoksulla vanhojen uomien käyttö vaellusreitteinä ja kutualueina on paikallisille asukkaille ja toimijoille tärkeä asia, joka liittyy myös vedenlaatu- ja virkistyskäyttökysymyksiin. Ympäristövirtaama-kysymystä jouduttaneen joka tapauksessa pohtimaan Suomessa. Visiohanke voisi toimia tässäkin suhteessa pilotihankkeena.

4. Virkistyskäyttö

Joen virkistyskäyttöön liittyy eri puolilla jokea erilaisia tar-

peita. Jokivartta koskevat uudet yleiskaavat painottavat virkistys- ja matkailukäyttöä. Alajuoksun rakennetulla osalla vanhojen uomien käyttö ja säännöstelyn kehittäminen niin, että se mahdollistaisi veneilyä, kalastusta ja muuta virkistyskäyttöä mahdollisimman laajasti. Erilaiset virkistyskäytön mahdollisuudet ja rakenteet ovat tärkeä teema paikallisesti jos visiohanke toteutetaan.

5. Asukkaiden näkemykset ja tärkeät asiat esille

Iijokeen liittyy monia strategioita, suunnitelmia ja ohjelmia, joiden toimeenpanossa on edistytty vaihtelevasti. Esiselvityksen johtopäätös on, että jos vesistövisiohanke päätetään toteuttaa, tulee se tehdä alhaalta ylös -periaatteen mukaisesti (siis toisin kuin suunnitelmien ja ohjelmien osalta on useimmiten toimittu) eli paikalliset asukkaat, yhdistykset ja muut toimijat olisivat keskeisessä roolissa, esimerkiksi paikallisesti tärkeiden tavoitteiden listaamisessa ja toimenpiteiden suunnittelussa. Paikallisesti koetaan, että visiohanke voisi tuoda kuntalaisten näkemykset esiin ja nostaa heidän painoarvoa viranomaisten ja vesivoimayhtiön kanssa keskustellessa. Tämä voidaan toteuttaa muun muassa paikallisyryhmien, asukaskyselyiden ja keskustelutilaisuuksien avulla.

6. Yhteistyön ja tiedonvaihdon lisääminen

Iijoella on selkeä tarve vahvistaa eri toimijoiden välistä vuorovaikutusta tiedonvaihdon ja luottamuksen rakentamiseksi. Eri osapuolet katsovat suunnitelmia, selvityksiä ja tutkimuksiakin eri näkökulmista, ja niiden johtopäätöksistä tai suosituksista ei olla yhtä mieltä. Myös kuntien välinen yhteistyö Iijokivarren maankäytössä ja kaavoituksessa kaipaa vahvistusta. Mahdollisen visiohankkeen yhtenä osa-alueena tulisi olla 'yhteinen tiedonhankinta' (englanniksi joint fact-finding), jossa tarkastellaan Iijoen osalta eri suunnitelmia ja selvityksiä ja pyritään löytämään niiden pohjalta yhteisesti hyväksytyjä johtopäätöksiä Iijoella tehtävien toimenpiteiden tueksi. Mahdollisessa visiotyössä on tärkeää kiinnittää huomiota luottamuksen rakentamiseen puolueettoman vuorovaikutusprosessin hoidon, selkeiden sääntöjen ja avoimen tiedon jakamisen perustalta.

Reunaehdot

1. Kollaja-hanke

Esiselvityksen laajan kuulemisen johtopäätöksenä on se, että jos Kollaja-hanke olisi visiohankkeessa esillä, merkittävä osa sidosryhmistä ja väestöstä ei osallistuisi visiotyöhön eikä tarvittavaa luottamusta visiotyötä kohtaan syntyisi. Mukana ollessaan Kollaja-hanke hallitsisi keskustelua ja veisi huomion Iijoen muusta kehittämisestä. Näin ollen Kollaja-hanketta ei voida nyt käsitellä visiohankkeessa. Siinä tapauksessa, että Kollaja-hankkeen todennäköisyys kasvaisi Koskiensuojelulain muutoksen myötä, olisi tarpeen arvioida Kollaja-hankkeen merkitystä visiolla.

2. Kalatalousveloite, kalatielupien hakijakysymys ja kalatiesuunnittelu

Iijoen kalatalousveloitteen mahdollinen muutosprosessi ja sen suhde visiotyöhön on asia, joka jakaa esiselvitykseen osallistuneita. Keskeinen kysymys on, mikä on mahdollisen

vesilain mukaisen velvoitemuutosprosessin suhde visio-työhön ja miten esimerkiksi kalatiesuunnitelmien eteenpäin vieminen ja kalatielupien hakijan kartoittaminen suhtautuvat visiotyön etenemiseen. Osa toimijoista näkee, että kalatalousviranomaisen on käynnistettävä (laki velvoittaa, muuttunut olosuhde) uuden kalatalousvelvoitteen tarkastelu ja nyt on odotettava mitä tuleman pitää eikä visiohankkeessa voida tähän vaikuttaa. Kalatiesuunnittelun edistäminen tai kalatieluvanhakijan etsiminen ei heidän mukaan ole nyt järkevää, koska lupaprosessista voi tulla näihin kysymyksiin uusia suuntaviivoja, joita kannattaa nyt odottaa. Osa toimijoista taas katsoo, että Iijoen kalatiesuunnittelua täytyy jatkaa visiohankkeessa eteenpäin, jotta asian edistäminen ei katkea ja toisaalta niin, että koko vaelluskalojen palauttamisen ratkaisuihin neuvotellaan pääasiallisesti vaapahtois pohjalta.

Kompromissina tähän asiaan ehdotetaan seuraavaa: Visiohanke edistää pääasiallisesti muita vaelluskalojen palauttamisen kynnyskysymyksiä kuin edellä mainittuja. Näitä ovat smolttien alasvaelluskysymyksen ratkaiseminen, ympäristövirtaaman pilotointi sekä tarvittavien kalastusjärjestelyiden lisäselvitykset (ml. yhtenäislupa kalastukseen koko Iijoelle). Lisäksi ylisiirtoja kalastusalueiden ja -kuntien yhteistyönä kalastettavaksi voitaisiin harkita kiinnostuksen vaelluskala-asiaan ylläpitämiseksi. Lisäksi vanhojen uomien hyödyntäminen vaelluskalojen palauttamisessa on paikallisesti tärkeä asia myös virkistytymisen näkökulmasta, johon kannattaa kiinnittää huomiota.

Visiohanke seuraa velvoiteprosessin etenemistä ja toivotaan, että keskusteluyhteys siihen osallistuvien toimijoiden kanssa on tiivis ja luottamuksellinen. Mahdollisessa visiohankkeessa tarkempi kalatiesuunnittelun edistäminen on syytä jättää viimeiselle vuodelle. Silloin myös tarkasteltaisiin luvanhakijakysymys.

Kalatiestrategia sisältää ehdotuksen jokikohtaisten työryhmien perustamisesta vaelluskalojen palauttamisen tueksi. Uuden kalastuslain mukaisesti Iijoella kalastusalue toiminta (uudessa laissa kalatalousalue) mahdollisesti tulee käsittämään koko joen ja jokisuun alueen, aina jokilatvoilla merialueelle saakka. Visiohankkeessa tätä kehitystä voitaisiin ennakoida ja perustaa tällainen yhteisö, jossa vesialueiden omistajat ja kalatalouden sidosryhmät olisivat edustettuina ja joka aloittaisi yhdessä kalatalousviranomaisen kanssa Iijoen kalastuksen uudelleen järjestämisen.

4 Ehdotus visiohankkeeksi

4.1 Hankkeen luonne ja päätavoitteet

Iijokeen kohdistuu – valtakunnallisestikin paljon - useita sekä kansainvälisiä, kansallisia että alueellisia tavoitteita, strategioita ja suunnitelmia. Lisäksi eri toimijat ja paikalliset asukkaat toivovat Iijoelta enemmän, ja joen kehittämisestä on monia näkemyksiä. Nämä kaikki muodostavat hajanaisen ”kudelman”, josta halutaan monia asioita, mutta toteuttamisen tahtotila, suunta ja keinot ovat vielä hukassa. Visiohankkeen tavoitteena on luoda yhteistä tahtotilaa toteuttaa yhdessä asetettuja tavoitteita ja toimenpiteitä. Hanke toimii kansallisesti vesistösuunnittelun pilottina, jossa tavoitteena on päästä paikallislähtöisyyden, osallisuuden, luottamuksen rakentamisen ja sitoutumisen kautta parempaan vaikuttavuuteen ja tavoitteiden nopeampaan saavuttamiseen konkreettisen ja yhdessä hyväksytyn toimenpideohjelman avulla.

Hankkeessa on painotettava paikallista näkökulmaa, asukkaiden ja kaikkien Iijoen käytön ryhmien saamista mukaan. Tästä johtuen hankkeessa on käytettävä pitkälle vietyä osallistavan suunnittelun menettelyä. Tämä merkitsee käytännössä erilaisia asiakohdaisia ja alueellisia yhteistyöelimä.

Kaikki Iijoen osapuolet ovat tyytymättömiä asioiden nykyiseen tilaan ja hitaaseen etenemiseen. Useimmat kokevat yhteen sovittavalle työlle tarvetta, mutta käsitykset vapaaehtoisen hanketyön mahdollisuuksista ja suhteesta oikeudellisiin prosesseihin vaihtelevat. Tämä tarkoittaa sitä, että hankkeen on kyettävä lunastamaan osapuolten luottamus jo alkuvaiheessa. Lisäksi hankkeen on oltava joustava ja yhteistyökykyinen suhteessa ulkopuolisten reunaehtojen muuttamiseen. Muuttuvia tekijöitä voivat olla mm. kalatalous-

velvoitteen oikeudellisen prosessin käynnistyminen, uuden kalastuslain mukaiset toimet ja kalatalousalueen rooli ja myös hankkeiden rahoitusmahdollisuuksien muutokset. Pidättäytyminen Kollaja-hankkeen käsittelystä on useiden tahojen reunaehto ja hanketta on valmisteltava tällä periaatteella; vain siinä tapauksessa, että Kollaja-hankkeen todennäköisyys kasvaa koskiensuojelulain muutoksen kautta, on hanketta syytä käsitellä suhteessa visioon.

Osapuolten yhteisenä toiveena on, että Iijoen kehittäminen etenee koko ajan konkreettisesti eikä odota mitään tiettyä vision valmiushetkeä. Tämä antaa uskottavuutta hankkeelle. Tällainen toiminta vastaa myös visioprosessin luonnetta jatkuvana kehittämissporkuna. Siksi visioprosessiin on liitettävä jo alussa pienempien yhteisiä tavoitteita tukevien toimenpiteiden tunnistaminen ja saattaminen toteutukseen. Koska prosessissa ovat mukana kaikki joen osapuolet, on visiohankkeelle paremmat mahdollisuudet rahoituksen järjestämiseen kuin yksittäisellä toimijalla. Toimenpiteet voivat olla moninaisia, esimerkiksi joen virkistys- ja matkailukäyttöön liittyviä, kalojen ylisiirtoja, pieniä kunnostustoimenpiteitä, joen tunnettuutta edistäviä tms.

Kaikkien yhteisenä johtoajatuksena voidaan pitää vaelluskalantojen palauttamista ja ELY-keskuksen tähänastisen kalatiesuunnittelun viemistä eteenpäin. Perimmältään tämä vael-uskalatavoite ilmentää halua joen arvon nostamiseen, johon liittyy monia muitakin asioita. Suuri osa pitää veden laadun parantamista tarpeellisena, osalla tämä liittyy kalastoon ja muihin luonnonarvoihin, osalla joen virkistyskäyttöön ja kulttuurisiin arvoihin. Siten Iijoen ja sen valuma-alueen käyttöä on käsiteltävä laajasti hanketyössä.

4.2 Asiasisältö

Osakokonaisuus 1 visio – yhteen sovittava työ

Vision laadinnassa joudutaan käsittelemään kaikkia Iijoen keskeisiä kysymyksiä, joen suoraan käyttöä ja valuma-alueen käyttöä siltä osin kuin se kytkeytyy vesistöön hyödyntämisen tai vaikutusten kautta. Visiossa on käsiteltävä myös vaelluskalojen palauttamisen tavoite- ja yhteensovitusasiat huolimatta siitä, että vaelluskaloihin liittyvät selvitykset ja tekninen suunnittelu ovat oma osatyönsä. Vision laadinnassa on otettava huomioon Iijokeen liittyvät suunnitelmat, ja etenkin oikeusvaikutteiset suunnitelmat ovat reunaehdoja.

Iijokeen kohdistuu lukuisia erilaisia suunnitelmia. Ne antavat visiotyölle taustatietoja sekä asiasisältöä. Luvussa 3.1 on yksilöity johtopäätökset eri suunnitelmien antamista lähtökohdista vision laadinnassa. Pääkohtia ovat:

- Iijoen (myös pienvesien) arvostuksen ja tunnettuuden lisääntyminen
- vaelluskalakantojen elvyttäminen ja näkemys miten siihen edetään Iijoella, myös paikalliskalakantojen mahdollisuudet ja hoitotarpeet
- pyrkimys kohti hyvää vesien tilaa
- yhteensovittamisperiaate vesien käytössä ja tilatavoitteissa
- paikallisen toimintamallin löytäminen vesistön hoitoon
- vesialan osaamisen kehittyminen
- Iijoen suuri rooli asumis- ja virkistysympäristönä, joki-laakson kulttuuriarvot
- kaavat ja luonnonsuojelualueet vesistön sekä valuma-alueen käyttöä suuntaavina ja sitovina tekijöinä; kaavojen trendi joen virkistyskäytön lisääntymiseen; kaavoituksen mahdollisuudet vision edistämiskanavana
- vesistön raakkukanta ja sen kannanhoidolliset tarpeet
- joen yleinen tulvaherkkyys
- joen nykyinen voimatalouskäyttö ja sen energiatehokkuus sekä vähäpäästöisyys
- jätevesikuormitus ja vireillä olevat jäte- ja pohjavesihankkeet
- valuma-alueen käyttö maa- ja metsätalouteen, niistä alkavien arvoketjujen suureen aluetalousmerkitykseen ja toisaalta suureen kuormitusosuuteen
- ilmastomuutoksen huomioon ottaminen

Prosessin luonteesta johtuen osapuolet tulevat näkemyksillään painottamaan ja tulkitsemaan edellä mainittuja suunnitelmia ja niiden asiasisältöä. Haastattelut ja yleisötilaisuudet toivat jo esille sen, että asioiden painotukset vaihtelevat joen eri osissa; tämä on otettava huomioon työprosessissa. Lisäksi voidaan olettaa, että tarkasteluun tuodaan hanke-työn kuluessa sellaisia kysymyksiä, jotka eivät ole vielä tulleet esille. Siten asioiden prosessiin valinnan on oltava avoin, poikkeuksena Kollaja-hanke (ks. luku 3.4). On myös osoitautunut, että käsitykset samoista asioista vaihtelevat, joten yhteisten asianakemysten löytäminen on myös osa hanke-työtä.

Osakokonaisuus 2 vaelluskalakantojen palauttaminen

Vaelluskalakantojen palauttaminen on visiohankkeen keskeisiä päämääriä. Tavoitteena se vastaa kansallista kalatieratategiaa sekä lohi- ja meritaimenstrategiaa. Kaikki haastattelut alueen intressitahot hyväksyvät tavoitteen. Vaikka visioon voi liittyä muita saman tärkeysluokan asioita, on vaelluskalakakysymys se, joka selkeimmin antaa hankkeelle paikallisen hyväksynnän. Lohi, meritaimen ja vaellussiika ovat vaeltaaneet ennen vaellusyhteyden katkeamista pitkälle Iijoen pääuomassa ja sivuhaaroissa. Vaellusyhteyden puuttuminen on keskeinen alaosan laatuluokittelua alentava tekijä. Lisäksi muutaman kymmenen vuoden tähtäimellä vaellusyhteys on välttämätön Livojoen lohisidonnaisen raakkukannan säilymiselle.

Iijoen vaelluskalakantojen palauttamista on jo edistetty ELY-keskuksen kalateiden suunnitteluhankkeilla. Suunnitelmat ovat kuitenkin vasta yleissuunnitelmatasolla, eikä kalateiden luvanhakijasta ja rahoituksesta ole vielä tietoa. Osana vaelluskalakantojen palauttamista on smolttien alasvaellus, jota ei Iijoella ole vielä riittävästi selvitetty eikä suunniteltu. Vaelluskalakantojen luonnonlisääntymisen turvaaminen edellyttää myös nykyisestä poikkeavia kalastusjärjestelyjä. Vaelluskalakantojen palauttaminen voi hankkeesta riippumatta lähteä etenemään velvoitteiden muutosasiana oikeus-teitse.

Iijoen vaelluskalakantojen palauttamisen kiireellisin asia on alasvaelluksen mahdollisuuksien selvittäminen. Uusimman tutkimustiedon perusteella alasvaellus on kriittinen osatekijä, ja asian riittävä selvittäminen on sisällytettävä hankkeeseen. Riittävä tietotaso edellyttää kaikkien alaosan patoaltaiden virtausmallinnusta ja alimman patoaltaan, johon kalatiet kannattaisi toteuttaa ensimmäisenä, osalta poikasten käyttäytymisen telemetriatutkimusta. Näin saatavalla perustiedolla pystytään suunnittelemaan alimman patoaltaan ohjausrakenteet yksityiskohtaisesti ja laatimaan kokoa joelle alasvaelluksen yleissuunnitelma.

Alasvaelluksen problematiikan selvittäminen edellyttää uusimman tutkimustiedon ja tutkimusmenetelmien hallitsemista. Käytännössä ainoastaan Lukella on tällainen osaaminen. Tästä johtuen on tarkoituksenmukaisinta ja hankekustannusten kannalta edullisinta, jos Luke toimii hankkeessa osatoteuttajana päätehtävänänsä alasvaelluksen edellytysten selvittäminen. Tämä tapahtuisi osin Luken omana työnä ja osin ostopalveluina. Samalla Luke toisi kalojen liikkumista koskevaan suunnitteluun hankkeessa muiltakin osin asiantuntijapanoksensa. Iijoen alasvaellusreitien selvitykset ja suunnittelu tuovat uutta tietoa alalle, ja hankkeen tavoitteena on myös tieteellinen julkaisu asiasta.

Kalateiden toteutus tulee olemaan mittava investointi, arviolta 15 milj. euroa. On ilmeistä, että siihen voidaan edetä vain vaiheittain. Tällöin on perusteltua, että ensimmäisenä toteutetaan alimpana sijaitsevat Raasakan voimalaitoksen ja säännöstelypadon kalatiet. Hankkeessa on edistettävä

nimenomaan näiden kalateiden toteutusta. Alimpien kalateiden yleissuunnitelma on täsmennettävä rakennussuunnitelmaksi tasoon, jolla voidaan pyytää tarjoukset rakennustyöstä. Iin kalateilla on sijainnista johtuen matkailullista potentiaalia. Lisäksi niitä voidaan käyttää vaelluskalutkimuksessa palvelemaan koko joen tarpeita. Näistä syistä rakennussuunnitelmaan on sisällytettävä matkailu- ja tutkimusrakenteet ml. kalojen kiinniottolaite.

Hankkeessa kannattaa hyödyntää nykypäivän teknisiä mahdollisuuksia kalojen liikkeen havainnointiin ja kalateiden ja voimalaitoksen virtaamien optimointiin. Tavoitteena tulee olla resurssitehokas älykalatie. Tällaisen automatiikan suunnittelu voi synnyttää alueelle uutta IC-alan osaamista ja edistää alan yritystoimintaa. Sekä kalateiden rakennussuunnittelu että automaation suunnittelu edellyttävät ostopalveluina hankittavaa erikoisosaamista. Älykalateiden, alasvaelluksen ja voimalaitosten käytön suunnittelu edellyttää eri osaamisalueiden yhdistämistä ja uusia innovaatioita. Tätä varten hankkeessa on syytä perustaa asiaan liittyvien osajien innovaatioryhmä.

Viimeistään ensimmäisten kalateiden rakennussuunnittelun alkaessa on perusteltua laittaa liikkeelle näiden kalateiden lupahakemukset, sillä lupakäsittely vie kaksi vuotta. Tämä edellyttää kalateiden luvanhaltija-, rakennuttaja- ja ylläpitäjätahon löytymistä. Käytännössä tässä yhteydessä on myös sovittava ensimmäisten kalateiden rahoitus. Hankkeessa on pyrittävä sopimaan ainakin ensimmäisten kalateiden toteutusjärjestelyt ja vastuutaho. – Ensimmäisiin kalateihin liittyvä sopiminen ei kuitenkaan sido ylempien kalateiden vastuuta. Ylempien kalateiden toteutusmallia ei ole mitenkään välttämätöntä käsitellä hankkeessa, mutta se on mahdollista, jos osapuolet katsovat sen kokonaisuuden kannalta eduksi.

Alimpien kalateiden suunnittelu ja toteutusvastuun selvittäminen on syytä ajoittaa hankkeen loppupäähän johtuen asian yhteydestä alasvaelluksen selvittämiseen ja mahdolliseen velvoitteiden muutosprosessiin, joka voisi tuoda asiaan uusia suuntaviivoja. Lähtipä velvoitteiden oikeudellinen muutos hankkeen aikana liikkeelle tai ei, hankkeella on tärkeä rooli asian vapaamuotoisessa käsittelyssä ja eri osapuolten yhteisen näkemyksen edistämässä. Velvoitemuutokseen liittyvät epävarmuudet puoltavat osaltaan sitä, ettei hankkeessa suunnitella ylempien kalateita.

Raasakan vanhaan uomaan kohdistui runsaasti toiveita koskien vesialueen nykyistä tilaa, virkistyskäyttöä, juoksupotentialia ja vaelluskalapotentialia. Raasakan vanhan uoman ympärillä on runsaasti asutusta, joten sen virkistysellinen potentiaali on suuri. Raasakan vanhan uoman kehittäminen on syytä sisällyttää hankkeeseen omana osatyönään. Paikallisen näkökulman lisäksi Raasakan vanhan uoman suunnittelu toimisi ympäristövirtaaman suomalaisena pilottina. Raasakan vanhan uoman kehittämissuunnittelu tehtäisiin aluksi esiselvitystasoisena.

Vaelluskalojen luonnonlisäntymisen palauttaminen tulee edellyttämään kalastusjärjestelyjä ulottuen jokisuulta koko vaellusalueelle. Samalla Iijoen arvonnostaminen ja kalastusmatkailun lisääminen puoltaa nykyistä laajempia ja helpompia lupakäytäntöjä, perimmäisenä tavoitteena voi olla koko joen yhteislupa. Kalastusjärjestelyjen vastuutahojat ovat vesialueiden omistajat, nykyiset kalastusalueet ja kalatalousviranomaiset. Hankkeessa on yhteistyössä näiden tahojen kanssa perusteltua selvittää kalastusjärjestelyjä, joilla voidaan nopealla aikataululla tukea joen nykyistä kalastusmatkailua ja pidemmällä aikataululla varautua vaelluskalojen luonnonlisäntymisen varmentamiseen. Vaelluskalantojen palauttamisen pitkän aikataulun takia on tarpeen käsitellä myös vaeltamattomien paikallisten kalakantojen roolia visiossa. Hankkeen tavoitteeksi voidaan asettaa kalatietostrategiassa ehdotetun jokialuekohtaisen työryhmän perustaminen.

4.3 Visioprosessi

Visioprosessissa hyödynnetään intressien yhteensovittamiseen tähtäävää menettelyä, joka kokoaisi laajasti Iijoen toimijoita yhteiseen neuvottelupöytään. Yhteensovittamismenettely on luonteeltaan ns. konsensusprosessi, joka perustuu eri sidosryhmien intressien taustoittamiseen, ja neuvottelevaan intressien yhteensovittamiseen puolueettoman fasilitaattorin avustuksella. Prosessi on tavoitteellinen ja ratkaisukeskeinen; se tähtää yhteisiin ratkaisuihin, esim. toteutuskelpoisiin toimintasuosituksiin. Ratkaisukeskeisyyden tarve nousi esiselvityksessä esiin; kaikki sidosryhmät korostivat tarvetta saada visioprosessiin konkreettinen ja toiminnallinen luonne paikallislähtöisyyden näkökulmasta, eikä kyse ei saa olla vain ”visioinnista” tai ns. ”keskustelukerhosta”. Tästä syystä prosessin tulee myös antaa sidosryhmien yhteistyölle vahva mandaatti ja merkityksellinen rooli esim. hankerahoituksen suuntaamisessa.

Visioprosessin kuvausta ei ole mielekästä esittää tässä vaiheessa liian yksityiskohtaisesti, koska se on rakennettava yhdessä osallistuvien sidosryhmien kanssa. Prosessin onnistumisen kannalta on tärkeää, että kaikki mukana olevat voivat kokea prosessin omakseen – näin voidaan rakentaa luottamusta hankkeeseen ja prosessiin. Yhteensovittamisprosessin peruspiirteitä ja periaatteita voidaan nimetä seuraavasti:

1. Tavoitteellisuus: osallisilla täytyy olla syy osallistua prosessiin
2. Laaja osallisuus: kaikki osapuolet, joilla on asiaan liittyviä olennaisia intressejä täytyy ottaa prosessiin mukaan
3. Vapaaehtoisuus: osapuolet, joiden oloihin ratkaisut vaikuttavat, osallistuvat prosessiin vapaaehtoisesti
4. Itsesuunnittelu: Osapuolet suunnittelevat prosessin itse
5. Joustavuus: Prosessi suunnitellaan joustavaksi
6. Yhdenvertaiset mahdollisuudet: Kaikilla osapuolilla on yhtäläinen pääsy relevanttiin tietoon ja mahdollisuus osallistua tehokkaasti prosessiin
7. Erialaisten intressien kunnioittaminen: Osallistujien erilaisten arvojen, intressien ja tietopohjan hyväksyminen olennaisena

8. Tilivelvollisuus: Osallistujat ovat vastuussa sekä taustaryhmilleen että neuvotteluprosessille, jota he ovat itse suunnittelemassa
9. Aikarajat: realistiset aikarajat läpi prosessin
10. Toimeenpano: sitoumukset toimeenpanosta ja toimivasta seurannasta olennainen osa sopimusta

Yhteensovittamisprosessin organisoimiseksi tarvitaan riittävän laaja ja uskottava verkosto toimijoita, joka edustaa eri alueita ja intressejä. Visioprolessissa on myös erittäin tärkeää saada mukaan sellaisia toimijoita, joiden oma vaikutusvalta ja yhteistyö voidaan nähdä uskottavana muutosvoimana koko Iijoen alueella.

Visioprolessin organisoimiseksi tarvitaan seuraavia organisoitumisen tasoja

- Paikalliset toimintaryhmät (esim. Ii, Yli-Ii, Livo + muut sivujoet, Pudasjärvi, Taivalkoski), joiden tehtävänä on erityisten paikallisesti merkittävien kysymysten, kehittämistarpeiden ja -toimien tunnistaminen, paikallisen osallistumisen tukeminen sekä tiedottaminen.
- Neuvottelukunta tai vastaava, joka kokoaa keskeiset sidosryhmät, mukaan lukien paikallisryhmien edustajat. Neuvottelukunta on intressien yhteensovittamisen keskeinen foorumi. Se käsittelee koko joen yhteisen edun kysymyksiä, erityisesti vaelluskala-asioita. Neuvottelukunnalle annetaan (tulee luonnostaan menettelytavan johtuen) vahva mandaatti yhteisten suositusten laatimisesta visioprolessin resurssien allokoinnissa.
- Ohjausryhmään kuuluivat visiotyön rahoittajat. Ohjausryhmällä on rahoituspäätöksen mukainen rooli hankevastaavan tukena hankkeen ja sen kustannusten seurannassa. Ohjausryhmällä ei kuitenkaan ole vastuuta hanketyön rahoituspäätöksen mukaisuudesta, vaan sen kantavat mahdollisessa yhteishankemallissa Pohjois-Pohjanmaan liitto ja osatoteuttajana toimiva Luonnonavarakeskus.

Visiotyön koordinaatiosta vastaava organisaatio tai useamman toimijan yhteenliittymä haettaisiin tarjouskilpailun kautta. Koordinaatioon kuuluvia tehtäviä olisivat seuraavat:

1. Visioprolessin osallistava suunnittelu yhdessä sidosryhmien kanssa
2. Intressejä yhteen sovittavan neuvotteluprosessin vetäminen ja vuorovaikutuksen fasilitointi
3. Visiohankkeen laajemman vuorovaikutuksen ja viestinnän suunnittelu yhdessä PPL:n ja muiden visiotohön osallistuvien ammattilaisten kanssa.
4. Tarvittavan asiantuntemuksen kokoaminen toteuttamaan esim. asukaskyselyt ja muun tiedontuotantoon tarvittavat selvitykset (joista sovitaan yhteisesti neuvottelukunnan kanssa)
5. Alueryhmien ja neuvottelukunnan työn linkittäminen

Visiohankkeen toteuttamiseksi tarvitaan lisäksi työtiimi, joka koostuu palkatuista työntekijöistä, jotka hoitavat visioprolessia eri organisaatioissa (erityisesti PPL) yhteistyössä koordinoivan organisaation asiantuntijoiden kanssa. Työ-

tiimi vastaisi visioprolessin käytännön järjestelyistä, tapahtumien ja tilaisuuksien järjestämisestä sekä tiedottamisesta.

Vuorovaikutuksen ja viestinnän merkitys hankkeessa on erittäin tärkeä; visioprolessin tulee olla läpinäkyvä ja näkyvä, jotta se olisi hyväksyttävä, innostava ja kiinnostava koko Iijoen alueella. Viestinnässä on hyödynnettävä monipuolisesti eri kanavia, perinteistä mediaa, sähköisiä foorumeita, sosiaalista mediaa, erilaisia tilaisuuksia ja tapahtumia jne.

Itse prosessi koostuu erilaisista vaiheista, jotka tähtäävät yhteisesti hyväksyttävän toiminta-orientoituneen vision tai strategian laatimiseen. Tämä syntyvä ”tielkartta” on konkreettinen toimintaohjelma, jossa sitoudutaan eri toimenpiteillä Iijoen arvon nostamiseen, minkä tulisi olla esiselvityksen perusteella visioprolessin laaja (ylätavoite). Esiselvityksen aikana kävi selväksi, että sidosryhmät toivovat konkreettisia ja toiminnallisia askeleita jo visiotyön alusta alkaen – ei vasta 3 vuoden jälkeen. Prosessiin onkin rakennettava yhteisten näkemysten neuvottelemisen logiikka samalla, kun on varmistettava, että konkreettisia toimenpiteitä ja yksittäisiä hankkeita toteutetaan jo prosessin aikana.

Visioprolessin vaiheet:

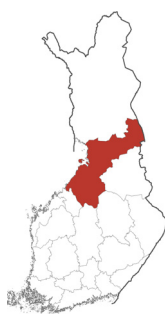
1. Esiselvitysvaihe on toiminut visiohankkeessa kartoittavana vaiheena, jonka kuluessa on koottu sidosryhmien keskeisiä intressejä ja kartoitettu visioprolessin ja yhteensovittamisen edellytyksiä.
2. Prosessin aloitusvaiheessa määritellään prosessin reunaehdot, selvennetään eri osapuolten roolit, nimetään visiotyön neuvottelukunta, selvennetään sen mandaatti ja laaditaan prosessille yhteiset pelisäännöt. Aloitusvaiheessa rakennetaan seuraavaksi prosessin esityslista ja ratkaistavat asiat. Koko prosessille laaditaan yhteinen aikataulu, joka sisältää yhteensovittamisprolessin etenemisen, sekä muut visioprolessin tilaisuudet.
3. Yhteisen tietopohjan rakentamisen vaiheessa selvennetään millaisia tiedollisia tarpeita liittyy ratkaistaviin kysymyksiin, ja onko eri osapuolilla yhtenevä käsitys keskeisistä faktoista ja tietoaukoista. Tiedollisten ristiriitojen käsittelyyn voidaan rakentaa oma prosessinsa (ns. joint fact finding). Iijosta olemassa olevaa tietoa syntetisoidaan ja hyödynnetään laajasti. Tietopohjan rakentamisessa voidaan käyttää monia menetelmiä ja sen on tuettava yhteistä oppimista.
4. Yhteisten hyötyjen etsimisen vaiheessa käydään avointa keskustelua eri sidosryhmien kesken visioprolessin neuvottelukunnassa. Tässä vaiheessa ei vielä haeta sitoumuksia, vaan etsitään laajalla ideoinnilla luovia ratkaisuja, jotka rakentuvat osapuolten yhteisille intresseille.
5. Yhteisten ideoiden ja ratkaisujen hahmottuessa näitä linkitetään keskeisiin toimeenpanon prosesseihin. Ratkaisujen hakeminen voidaan kytkeä esim. Visiopro-

sessin hankekorin rakentamiseen: neuvottelutulokset konkretisoituvat hankekorin hankkeiden suunnittelussa ja priorisoinnissa. Vastaavasti eri osapuolten sitoumukset tiettyjen toimien toteuttamisesta konkretisoivat yhteisen vision toteutumista. Lopputuloksena laaditaan yhteinen ohjelmadokumentti sitoumuksiin eri sidosryhmiltä.

6. Toimeenpanovaiheessa otetaan käytännön askeleita yhdessä rakennettujen ratkaisujen toteuttamiseen. Ratkaisuihin voivat olla vastuussa monet eri tahot, ja etenemisen seuranta sekä siitä viestiminen ovat tärkeitä vaiheita prosessin tulosten varmistamiseksi. Myös seuranta järjestetään osallistuvasti – neuvottelukunta voi jatkaa työtään ns. jokityöryhmänä, joka toimisi seurannan foorumina, mutta ennen kaikkea edesauttaisi konkreettisten toimenpiteiden toimeenpanoa, esimerkiksi vedenlaatu- ja vaelluskala-asioissa.

Osallistavan suunnittelun menettelyn valinta

Vesistövisiohankkeen ensimmäisessä hankesuunnitelmassa on mahdollisena osallistavan suunnittelun menettelyinä viitattu monitavoitearviointiin. Monitavoitearviointia (MCDA, multi-criteria decision analysis) on sovellettu menestyksekkäästi Suomessa ja maailmalla eri vesialan sekä tutkimus- ja kehittämishankkeissa että yhä enemmän myös käytäntöön liittyvissä resurssin hallinnan tapauksissa. Myös Iijoella monitavoitearviointia käytettiin ”Vaelluskalat palaavat Iijokeen” -hankkeessa vaelluskalojen palauttamisen hyväksyttävyyden, vaihtoehtojen ja vaikutusten selvittämiseen sekä sidosryhmien oppimisen tukena (Karjalainen T.P. ym.) Monitavoitearviointi Iijoen vaelluskalakantojen palauttamisen tukena, Suomen Ympäristö 11/2011). Tuleva visiohanke on luonteeltaan intressien yhteensovittamisprosessi, missä korostuvat vapaaehtoinen ja kasvokkain tapahtuva vuorovaikutus luottamuksen rakentamiseksi sekä prosessin joustava toteuttaminen konfliktisessa tilanteessa. Tämän vuoksi suositellaan menetelmäksi neuvottelevaa intressien yhteensovittamista, joka kokoaa laajasti Iijoen toimijoita yhteiseen neuvottelupöytään. Visioproessi rakennetaan ja luodaan yhdessä osallistuvien sidosryhmien kanssa, jotta kaikki mukava olevat voivat kokevat prosessin omakseen. Neuvotteleva intressien yhteensovittamismenettely soveltuu tämä vuoksi mm. joustavuuteensa ja sovitteluperiaatteidensa vuoksi paremmin visioproessin menetelmäksi kuin monitavoitearviointi.

Pohjois-Pohjanmaan liitto
Council of Oulu Region

Sepänkatu 20
90100 OULU Finland

Puh./tel. +358 (0)40 685 4000
Telefax +358 (0)8 3214 013

info@pohjois-pohjanmaa.fi
www.pohjois-pohjanmaa.fi